

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ
(2000 – 2015)

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ÖZTÜRK

İSTANBUL, 2017

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTA DOĞU VE İSLAM ÜLKELERİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

ORTA DOĞU EKONOMİ POLİTİĞİ ANABİLİM DALI

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ

(2000 – 2015)

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA ÖZTÜRK

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. İBRAHİM MURAT BOZKURT

İSTANBUL, 2017

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimi gören 506214011 no'lu Mustafa ÖZTÜRK'ün hazırladığı " Suudi Arabistan ve Türkiye Ticari İlişkileri (2000-2015)" konulu YÜKSEK LİSANS TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü.Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 23/11/2017 tarihinde saat 13.20 da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin 'kabulü' ne OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Yrd.Doç.Dr.İ.Murat BOZKURT	<i>okunlu</i>	<i>M.Bozkurt</i>
Doç.Dr.Muzaffer KOÇ	<i>okunlu</i>	<i>Muzaffer Koç</i>
Yrd.Doç.Dr.Murat BAYAT	<i>okunlu</i>	<i>Murat Bayat</i>

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 23/11/2017 tarih ve 2017/22-20 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Tez Onayı 3 iş günü içinde ıslak imzalı 3 (üç) kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	: Mustafa Öztürk
Anabilim Dalı	: Orta Doğu Ekonomi Politikası
Tez Danışmanı	: Yrd. Doç. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Haziran 2017
Anahtar Kelimeler	: Türkiye, Suudi Arabistan, Orta Doğu

ÖZET

2000'li yılların başında Türkiye'de AK Parti hükümetinin göreve gelmesi Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerini iyileştirmiştir. Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkilerinin 2000-2015 yılları arasındaki dönemde incelenmesi çalışmanın amacını meydana getirmektedir. Bu amacın gerçekleşmesi için literatür taraması yöntemi aracılığıyla incelemelerde bulunulmuştur. Ulaşılan sonuçlara göre Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri gün geçtikçe daha iyiye gitmektedir ve incelenen 15 yıllık sürede iki ülke arasındaki ticaret hacmi yaklaşık 5 kat artmıştır. Yakın gelecekte söz konusu ülkelerin ticari işbirliklerini güçlendireceklerine yönelik öngörüler de çalışmanın sonuçlarından biridir. Literatür taraması yöntemine sadık kalınması ve ulaşılan verilerin doğru olduğunun kabul edilmesi, çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname : Mustafa Öztürk
Department : Political Economy Of The Middle East
Thesis Advisor : Asst. Prof. Dr. İbrahim Murat Bozkurt
Degree Awarded and Date : Master Degree - June 2017
Key Words : Turkey, Saudi Arabia, Middle East

ABSTRACT

SAUDI ARABIA AND TURKEY COMMERCIAL RELATIONS

(2000 – 2015)

In Turkey, the AK Party government took the office at the beginning of the 2000s has improved Turkey's relations with the Middle East countries. The study of commercial relations between Turkey and Saudi Arabia during the period between the years 2000-2015 is the reason for this study. In order to achieve this purpose, the literature review method has been used. According to the results, commercial relations between Turkey and Saudi Arabia is improving day by day and the trade volume between the two countries has been increased 5 times in the 15 years examined. The predictions of that these countries will increase commercial co-operation in the near future is also one of the results of the study. Adhering to the method of literature review and accepting that the obtained data are correct constitutes the limitations of the study.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLO LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	x
GRAFİK LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU VE SUUDİ ARABİSTAN

1.1. <i>ORTA DOĞU</i>	4
1.1.1. Orta Doğu Kavramı.....	5
1.1.2. Orta Doğu Bölgesi'nin Kapsadığı Alan ve Coğrafi Konumu	7
1.1.3. Orta Doğu'nun Önemi.....	3
1.2. <i>SUUDİ ARABİSTAN</i>	6
1.2.1. Temel Göstergeler.....	7
1.2.2. Ülke Hakkında Genel Bilgiler	9
1.2.2.1. Suudi Arabistan Tarihi Gelişimi	9
1.2.2.2. Politik Yapı.....	10
1.2.2.3. Coğrafi ve Demografik Yapı	11
1.2.2.4. Genel Ekonomik Durum.....	11
1.2.2.5. Tarım ve Hayvancılık.....	12

1.2.2.6. Sanayi	12
1.2.2.7. Ulaştırma ve Telekomünikasyon	13
1.2.2.8. Ticaret.....	13
1.2.2.9. Hizmetler (Bankacılık, Turizm, Sigortacılık, Diğer Hizmetler).....	13
1.2.2.10. Enerji	13
1.2.2.11. Doğal Kaynaklar	14
1.2.2.12. Para ve Sermaye Piyasaları.....	14
1.2.2.13. Yatırımlar.....	14
1.2.2.14. İstihdam	15
1.2.2.15. Ekonomik ve Ticari İlişkiler	15
1.2.2.16. Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE SİYASİ İLİŞKİLERİ (2000 - 2015)

2.1. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER	23
2.1.1. Suudi Arabistan ve Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler.....	23
2.1.2. Suudi Arabistan Türkiye İlişkilerini Etkileyen Faktörler.....	26
2.1.3. Resmi İlişkiler.....	28
2.2. SUUDİ ARABİSTAN - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN KÜRESEL VE BÖLGESEL GELİŞMELER	32
2.2.1. Küresel Gelişmeler.....	32
2.2.2. Bölgesel Gelişmeler	33

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ (2000 - 2015)

3.1. TİCARİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI	36
3.1.1. Ticari Anlaşmalar.....	37
3.1.2. Türk ve Suud Vatandaşlarının Gerçekleştirdiği Müşterek Çalışmalar	37

3.2. TÜRKİYE - SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ (2000 – 2015).....	38
3.2.1. 2000 Yılı İthalat ve İhracat.....	38
3.2.1.1. İthalat.....	39
3.2.1.2. İhracat.....	40
3.2.2. 2001 Yılı İthalat ve İhracat.....	41
3.2.2.1. İthalat.....	41
3.2.2.2. İhracat.....	42
3.2.3. 2002 Yılı İthalat ve İhracat.....	43
3.2.3.1. İthalat.....	43
3.2.3.2. İhracat.....	44
3.2.4. 2003 Yılı İthalat ve İhracat.....	45
3.2.4.1. İthalat.....	45
3.2.4.2. İhracat.....	46
3.2.5. 2004 Yılı İthalat ve İhracat.....	46
3.2.5.1. İthalat.....	47
3.2.5.2. İhracat.....	48
3.2.6. 2005 Yılı İthalat ve İhracat.....	48
3.2.6.1. İthalat.....	49
3.2.6.2. İhracat.....	50
3.2.7. 2006 Yılı İthalat ve İhracat.....	52
3.2.7.1. İthalat.....	52
3.2.7.2. İhracat.....	53
3.2.8. 2007 Yılı İthalat ve İhracat.....	54
3.2.8.1. İthalat.....	54
3.2.8.2. İhracat.....	55
3.2.9. 2008 Yılı İthalat ve İhracat.....	56

3.2.9.1. İthalat.....	56
3.2.9.2. İhracat.....	57
3.2.10. 2009 Yılı İthalat ve İhracat.....	57
3.2.10.1. İthalat.....	58
3.2.10.2. İhracat.....	59
3.2.11. 2010 Yılı İthalat ve İhracat.....	59
3.2.11.1. İthalat.....	60
3.2.11.2. İhracat.....	60
3.2.12. 2011 Yılı İthalat ve İhracat.....	63
3.2.12.1. İthalat.....	64
3.2.12.2. İhracat.....	65
3.2.13. 2012 Yılı İthalat ve İhracat.....	65
3.2.13.1. İthalat.....	66
3.2.13.2. İhracat.....	67
3.2.14. 2013 Yılı İthalat ve İhracat.....	68
3.2.14.1. İthalat.....	68
3.2.14.2. İhracat.....	69
3.2.15. 2014 Yılı İthalat ve İhracat.....	69
3.2.15.1. İthalat.....	70
3.2.15.2. İhracat.....	71
3.2.16. 2015 Yılı İthalat ve İhracat.....	71
3.2.16.1. İthalat.....	72
3.2.16.2. İhracat.....	73
3.3. <i>TÜRKİYE - SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARETİNDE BAŞLICA FASILLAR</i> <i>(2000 – 2015)</i>	76

SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA.....	81

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. Orta Doğu-Yakındoğu-Uzakdoğu-Güneybatı Asya Ülkeleri	2
Tablo 2. Suudi Arabistan Temel Ekonomik Göstergeler	8
Tablo 3. Suudi Arabistan Kabinesi	11
Tablo 4. Suudi Arabistan Genel Ekonomik Durum	12
Tablo 5. Suudi Arabistan İhracat Verileri (Milyon Dolar).....	16
Tablo 6. Suudi Arabistan İthalat Verileri (Milyon Dolar).....	17
Tablo 7. Suudi Arabistan Genel Görünüm	20
Tablo 8. Suudi Arabistan Genel Ekonomik Görünüm	21
Tablo 9. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2000 Yılı)	39
Tablo 10. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2000 Yılı).....	40
Tablo 11. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2001 Yılı)	41
Tablo 12. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2001 Yılı).....	42
Tablo 13. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2002 Yılı)	43
Tablo 14. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2002 Yılı).....	44
Tablo 15. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2003 Yılı)	45
Tablo 16. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2003 Yılı).....	46
Tablo 17. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2004 Yılı)	47
Tablo 18. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2004 Yılı).....	48
Tablo 19. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2005 Yılı)	49
Tablo 20. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2005 Yılı).....	50
Tablo 21. 2000 - 2005 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı	51
Tablo 22. 2000 - 2005 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı	52
Tablo 23. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2006 Yılı)	52
Tablo 24. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2006 Yılı).....	53
Tablo 25. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2007 Yılı)	54
Tablo 26. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2007 Yılı).....	55
Tablo 27. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2008 Yılı)	56
Tablo 28. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2008 Yılı).....	57

Tablo 29. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2009 Yılı)	58
Tablo 30. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2009 Yılı).....	59
Tablo 31. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2010 Yılı)	60
Tablo 32. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2010 Yılı).....	61
Tablo 33. 2006 - 2010 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı	62
Tablo 34. 2006 - 2010 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı	63
Tablo 35. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2011 Yılı)	64
Tablo 36. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2011 Yılı).....	65
Tablo 37. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2012 Yılı)	66
Tablo 38. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2012 Yılı).....	67
Tablo 39. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2013 Yılı)	68
Tablo 40. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2013 Yılı).....	69
Tablo 41. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2014 Yılı)	70
Tablo 42. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2014 Yılı).....	71
Tablo 43. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2015 Yılı)	72
Tablo 44. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2015 Yılı).....	73
Tablo 45. 2011 - 2015 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı	74
Tablo 46. 2011 - 2015 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı	75

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. Orta Doğu'da Siyaset ve Önemi	5
Şekil 2. Suudi Arabistan Genel Bilgiler	7

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1. 2000 - 2005 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı.....	51
Grafik 2. 2000 - 2005 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı.....	51
Grafik 3. 2006 - 2010 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı.....	62
Grafik 4. 2006 - 2010 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı.....	63
Grafik 5. 2011 - 2015 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı.....	74
Grafik 6. 2011 - 2015 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı.....	75
Grafik 7. Suudi Arabistan – Türkiye Dış Ticareti (2000-2015).....	76

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
SAR	: Suudi Arabistan Riyali
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)

GİRİŞ

Türkler ve Araplar, tarihin eski dönemlerinden beri varlıklarını koruyan ve sürdüren, İslamiyet'in yayıldığı dönemden itibaren yoğun bir şekilde ilişkilerini geliştiren iki millettir. Belirli zamanlarda inişli çıkışlı olan Türk-Arap ilişkilerinin devletler düzeyinde Türkiye ve Suudi Arabistan açısından araştırılması hedefi, böyle bir çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel etkidir.

Orta Doğu'da uzun zamandır süregelen istikrarsız ortam, bölgedeki ülkelerin uluslararası faaliyetlerini önemli bir noktaya taşımıştır. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin inceleneceği çalışmanın önemini oluşturan hususların başında da Orta Doğu bölgesindeki bu durum gelmektedir. Bölgenin mevcut durumu dikkate alındığında, bölge ülkelerinin birbirleri ile olan ilişkilerinin ifade ettiği anlam da anlaşılabilir olacaktır. Yapılacak olan çalışmada, incelenen ülkeler arasındaki ilişkiler ticari boyut özelinde değerlendirilmeye alınacaktır.

Türkiye, uzun yıllar boyunca Batı ile yaklaşacak şekilde bir dış politika benimsemiş ve bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Bunun sonucunda Orta Doğu ülkeleri ile geliştirilen ilişkiler sınırlı düzeyde olmuştur. Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri de bu gelişmelerden doğrudan etkilenmiştir. Son yıllarda Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinin yanı sıra bölgesindeki İslam ülkeleri ile olan ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesi söz konusu olmuştur. Bunun neticesinde Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin yoğunluğu artış göstermiştir. Çalışmada odaklanılacak ticari ilişkiler açısından da bu durum geçerlidir.

Ekonomik güç bakımından Orta Doğu'daki birinci ülke konumunda olan Türkiye ile Orta Doğu'daki ikinci ülke konumunda olan Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkiler, başlı başına önem ifade etmektedir. Bu iki ülkenin ticari ilişkileri incelenirken, bölgenin ekonomisi en büyük ülkeler arasında oldukları bilinci ile araştırma yapılmasında fayda vardır. Böylece ilişkilerin içeriğinde yer alan gelişmelerin anlamı daha sağlıklı bir şekilde açıklanmış olacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkilerini incelemektir. Yapılacak olan araştırmada, 2000 ve 2015 yılları arasındaki dönem özelinde açıklamalarda bulunulacaktır. Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin bu dönemdeki seyrinin ticari açıdan etkileşimlere nasıl yansıdığı belirlenmesi, çalışmanın öncelikli amaçlarından biridir.

Literatür taraması yöntemi kullanılacak olan çalışmada, Suudi Arabistan'ın kuruluşundan bugüne kadar sürede olan gelişimi açıklanacaktır. Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin seyrine dair, iki ülke arasındaki ilişkilerin irdelenmesi de çalışmadaki bu yöntemin içeriğinde yer almaktadır.

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkileri araştırarak olan çalışma, üç bölümden oluşacak şekilde tasarlanmıştır. Birinci bölümde, Orta Doğu ve Suudi Arabistan hakkında araştırma yapılacaktır. Orta Doğu bölgesinin coğrafi konumunun yanında günümüz dünyası için önemi bu kısımdaki incelemenin odak noktalarından biri olmakla birlikte, birinci bölümdeki esas yoğunlaşılacak olan Suudi Arabistan ile ilgili bilgilerin verileceği bölümdür. Suudi Arabistan'ın tarihi geçmişi, coğrafi yapısı, ekonomik durumu gibi temel konular, yapılacak olan incelemeyle anlaşılacaktır.

İkinci bölümde 2000-2015 yılları arasında Türkiye ve Suudi Arabistan ülkeleri siyasi ilişkileri araştırılacaktır. İki ülke arasındaki diplomasi trafiğinin 15 yıllık süreçte incelenmesi ile birlikte siyasi ilişkilerin etkilediği diğer alanlar hakkında veriler ortaya konulacaktır.

Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkilerinin incelenmesi, çalışmanın üçüncü bölümünü meydana getirmektedir. İki ülkenin ticari etkileşiminin başlangıcına dair yüzeysel bilgi verilmesinin ardından çalışmanın esas odak noktası olan 2000-2015 yılları arasındaki Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri hakkında açıklamalarda bulunulacaktır.

2000-2015 yılları arasında Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ticari ilişkileri hakkında elde edilen veriler, sonuç kısmında ayrıntılı şekilde ele alınacaktır. İlişkilerin nasıl daha iyi konuma getirilebileceği konusundaki öneriler de yine aynı kısımda yer alacaktır.

Bu çalışmanın hazırlanması ile Orta Doğu, Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri ile ilgili literatüre katkıda bulunulacağı düşünülmektedir. Ayrıca benzer konuda araştırma yapacak olan araştırmacılar için yol gösterici nitelikte sonuçlara ulaşılması hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ORTA DOĞU VE SUUDİ ARABİSTAN

Çalışmanın birinci bölümü, Orta Doğu ve Suudi Arabistan hakkındaki incelemeye ayrılmıştır. Bu amaçla, ilk olarak Orta Doğu hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır. Orta Doğu bölgesindeki genel durumun açıklanmasının ardından Suudi Arabistan hakkında araştırma gerçekleştirilecektir. Suudi Arabistan'ın tarihi gelişiminin yanı sıra sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan içinde bulunduğu durumun açıklanmasına yönelik inceleme yapılacaktır. Böylece çalışmanın temel araştırma konusuna giriş niteliği taşıyacak verilerin elde edilmesi hedeflenmektedir.

1.1. ORTA DOĞU

Orta Doğu nedir? Neresidir? Niçin araştırmalara ve incelemelere konu olmaktadır? Bu sorular birçok farklı kaynakta zaman zaman ele alınmıştır. Orta Doğu bölgesi incelenirken diğer bölgelerin sahip olmadığı birçok farklı unsur karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurlar da Orta Doğu'yu diğer bölgelerden ayrıcalıklı kılmaktadır. Eski bir tarihi-kültürel geçmişe sahip olması, üç büyük semavi din açısından kutsal sayılan mekânların burada bulunması, farklı etnik unsurların burada yaşaması, önemli geçiş yollarının varlığı, zengin yer altı kaynaklarının bolca mevcut olması ve stratejik konumu, Orta Doğu'yu dünyanın diğer bölgelerinden ayrıcalıklı kılan unsurlar olarak ifade edilebilir. “Yeryüzünün en önemli kara ve su yollarına kumanda etmesinin kazandırdığı eşsiz jeopolitik değer, Orta Doğu'yu tarihin ilk dönemlerinden bu yana, dünya egemenliği peşinde koşan güçlerin -her kim olursa olsun- birincil hedefi haline getirmiştir.”¹

Tarihin çok eski dönemlerinden itibaren Sümerler, Hititler, Babiller, Asurlar, Persler, Mısırlılar, Türkler ve daha pek çok uygarlığa ev sahipliği yapan bir bölge olan Orta Doğu, medeniyetlerin buluşma noktası olarak ifade edilmektedir.² Bu kısımda Orta Doğu hakkında bilgi verirken Orta Doğu kavramı, Orta Doğu bölgesinin kapsadığı alan

¹ Cengiz Çandar, *Orta Doğu Çıkmazı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1983, s.10.

² Sait Yılmaz, “Orta Doğu'ya Demokrasi Getirmek”, *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Cilt.3 Sayı.5, 2010, s.65.

ve coğrafi konumu, Orta Doğu'nun önemi şeklinde sıralanan başlıklar altında açıklamak getirilecektir.

1.1.1. Orta Doğu Kavramı

Orta Doğu her ne kadar ilk olarak Arabistan ve Hint yarımadaları arasındaki bölgeyi tanımlamada kullanılmış olsa da zamanla bu tanımlama değişmiş, Orta Doğu denildiğinde akla ilk olarak İslam coğrafyası gelmeye başlamıştır.³ Orta Doğu bölgesi, dini açıdan Müslüman; etnik açıdan Türk ve Arapların çoğunluğu meydana getirdiği bir bölgeyi tanımlamaktadır.

“Orta Doğu; Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusunu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticari ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölgedir.”⁴ Hangi bölgeleri içerdiği özelinde yapılan bu tanım, Orta Doğu bölgesinin ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi bakımından değerlidir. Ayrıca Orta Doğu'nun sahip olduğu coğrafi konumun önemi de bu tanımda dikkat çekilen noktalardan biridir.

Orta Doğu'nun içerdiği alanlara göre tanımlanması, sıkça karşılaşılan bir yöntem olmakla birlikte, bu noktada farklı görüşlerle ifade edilen Orta Doğu tanımları ile karşılaşılmaktadır. Orta Doğu hakkındaki araştırmalarda genel eğilim ise Arap dünyası, İsrail -Filistin topraklarını da içerecek şekilde-, İran ve Türkiye'nin dâhil olduğu alanların Orta Doğu bölgesini meydana getirdiği yönündedir.⁵

Coğrafi ve jeopolitik unsurlar, Orta Doğu ile ilgili kavramların oluşumunda etkili olmaktadır ve bunun neticesinde pek çok farklı tanım ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1940'lı yıllardan sonra Orta Doğu kavramının sık sık kullanıldığı bilinmektedir.⁶ Zamanla böyle bir durumun kendisini göstermesi, bölgeye olan ilginin artması ile ilişkilidir.

³ Özlem Gümüş, “Türkiye-Orta Doğu İlişkileri”, *Akademik Perspektif*, Cilt.1, Sayı.2, 2014, s.7.

⁴ Serdar Sakin ve Can Deveci, “Orta Doğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, *History Studies*, Özel Sayı, 2011, s.282.

⁵ Bayram Sinkaya, “Orta Doğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler”, *Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Sayı.1, 2016, s.1.

⁶ Erdem Özlük, “Orta Doğu İstisnacılığı: Sömürünün Yeni Keşif Yolu”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt.2, Sayı.1, 2007, s.145.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Yunanistan, Bulgaristan, Doğu Akdeniz ülkeleri (Lübnan ve Suriye) ile Mısır, Yakın Doğu kavramıyla ifade edilirken; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ise Mezopotamya, Arap yarımadası, İran ve nadir de olsa Afganistan'ı kapsayacak şekilde Orta Doğu kavramı kullanılmaya başlanmıştır.⁷

Literatürde Orta Doğu kavramının kültürel ilişkilerin ayrı tutularak yapıldığı değerlendirmelerde, kapsadığı alanların bir referans noktası olduğu görülmektedir. Bu coğrafyanın en görünen özelliği “*Afroavasya*” diye tabir edilen, yer kürenin ana kıtasının birleştiği nokta olması şeklinde yorumlanmaktadır.⁸

Orta Doğu'nun Batı tarafından öneminin anlaşılmasıyla, alabildiğine geniş bir coğrafyaya yayılmış durumda bulunan Müslüman toplumları temsil eden Osmanlı Devleti'nin yıkılışının aynı zaman dilimine rastlayışı anlamlıdır. Batı, Afrika ve Asya'da sömürü düzenini kurduğu bir dönemde, bu düzenine daha geniş boyutlar kazandırmak ve ömrünü uzun kılmak noktasında, Osmanlı Devleti'ni en büyük engel olarak görmüş ve bu engelden kurtulmak için, kısa, uzun vadeli ve çok alternatifli plan ve politikalar geliştirmiştir.⁹ Orta Doğu'da bazı aşiret ve kabile reislerine yardım etmeleri karşılığında bağımsızlık tanınacağı yönünde vaatlerde bulunulması, bölgede görülen Arap milliyetçiliği (pan-arabizm) hareketlerinin batılı devletler tarafından desteklenmesi bu plan ve politikalarından bazıları olarak gösterilebilir.

Meydan Larousse'a göre de Akdeniz kıyısındaki devletlerle (Türkiye, Suriye, Mısır, İsrail, Lübnan), Arabistan, Irak ve İran'ı içine alan bütünü; Orta Doğu kapsamına alınmakta ve Orta Doğu terimi çoğunlukla Yakın Doğu adıyla ifade edilen bölgenin tamamı için kullanılmaktadır.¹⁰

Orta Doğu, emperyalist güçlerin tarihsel süreç içinde hâkimiyet kurmak için dinî, etnik ve mezhepsel farklılıkları tahrik ederek üzerinde etki sağlamaya çalıştıkları, sınırları tam olarak belirlenemeyen, her emperyalist gücün kendi çıkarına göre

⁷ Cemal Zehir, **Son Gelişmeler Işığında Orta Doğu'da Su Meseleleri, Milletlerarası Orta Doğu: Kaos mu? Düzen mi? Konferansı Bildiriler Kitabı**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 9-10 Ocak 2004, İstanbul: 2004, s.278.

⁸ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul: 2010, s.324.

⁹ Yusuf Yazar, **Orta Doğu: Değişen Dengeler**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989, s.70.

¹⁰ Mehmet Kocaoğlu, **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 2005, s.5

sınırlandırılan, etnik açıdan Türkler başta olmak üzere; Araplar, Persler, Yahudiler, Ermeniler ve diğer toplulukların yaşadığı Asya ve Afrika'daki yerlerle, biraz da Balkanların bir kısmını içine alan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır.¹¹

Hangi tanım dikkate alınıralsa alınsın, Orta Doğu'dan söz edildiğinde daha ziyade dinsel anlamda Müslümanların, etnik anlamda ise Türk, Arap ve Farsların çoğunluğu oluşturduğu bir bölgeden söz edilmektedir.¹²

Özetle Orta Doğu, tarihin çok eski dönemlerinden beri pek çok uygarlığı ağırlamış, politik, jeopolitik, coğrafi ve kültürel açıdan son derece zengin bir bölgedir. Bölgede yirminci yüzyılın başlarından itibaren karmaşanın devam ettiği ve hâlâ günümüzdeki en hareketli bölgelerin başında yer aldığı bilinmektedir. Orta Doğu'nun kapsadığı alan ve coğrafi konumun açıklanması ile birlikte bu kısımdaki açıklamaların daha sağlıklı bir şekilde anlaşılacağı düşünülmektedir.

1.1.2. Orta Doğu Bölgesi'nin Kapsadığı Alan ve Coğrafi Konumu

Yirminci yüzyıl ile birlikte yeni bir Orta Doğu'nun varlığından bahsedilmektedir.¹³ Ancak gelenek başta olmak üzere bazı konularda geçmişle aynı şekilde devam eden hususların varlığı söz konusudur.

Orta Doğu'yu dar kapsama göre ele alan araştırmalarda bölgenin Mısır, Türkiye, Irak, İran, Lübnan, İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Aden Körfezi ve Yemen'i içerdiği ifade edilmektedir. Geniş açıdan değerlendirme yapıldığında ise Afganistan'ı içine alan bölgenin yanı sıra Hint Okyanusu, Basra Körfezi ve Kuzey Afrika ülkelerinin tamamı Orta Doğu'nun kapsadığı alan çerçevesinde ele alınmıştır.¹⁴ Belirtilen alandan da anlaşılacağı üzere Orta Doğu bölgesinde pek çok ülkenin varlığı söz konusudur.

Türkiye, İran ve Mısır ülkeleri Orta Doğu'nun kapsadığı alanı sınırlayan bir üçgen olarak kabul edildiğinde, bu ülkelerin komşu oldukları devletlerin bir araya

¹¹ Kocaoğlu, 2005, s.7

¹² Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul: 2005, s.25.

¹³ Martin Kramer, The Middle East, Old and New, <https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/middle-east-old-new.pdf>, Erişim Tarihi: 27.06.2017.

¹⁴ Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Orta Doğu", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt.10, Sayı.2, 2016, s.4.

gelmesinin Orta Doğu'nun kapsadığı alanı ortaya çıkardığını söylemek mümkündür.¹⁵ Üç kıta arasında bir geçiş noktası olarak görünen Orta Doğu'nun sahip olduğu coğrafi konum, Orta Doğu bölgesine yönelik ilginin nedenlerinden biridir. Bölgenin coğrafi konumunun yer altı ve yer üstü zenginlikleri sebebiyle eşsiz olduğunun söylenmesi yanlış olmayacaktır.

“Orta Doğu toplumları bir asra yakın bir süredir ulus devlet inşası ve bu inşanın yaratmış olduğu sancılar ile mücadele etmektedir.”¹⁶ Böyle bir durumda, Orta Doğu bölgesi içerisindeki ülkelerin kapsadığı alanın belirlenmesi güçleşmektedir. Ayrıca Orta Doğu'daki ülkelerin belirli bir istikrara sahip olmalarının önünde engel olan bu husus, bölgedeki ülkelerin coğrafya üzerindeki hâkimiyetlerini de etkileyen bir faktör niteliği taşımaktadır.

Bir başka geniş anlamda Orta Doğu tanımına bakacak olursak; “Doğu Akdeniz, Mısır'dan Küçük Asya'ya kadar uzanır. Lübnan, Suriye, Filistin kıyı çizgilerinin arkasında, İran Körfezi ile Kızıl Deniz kıyılarına hâkim güçlü dağ silsilelerinin eteğinde, önce birbirine paralel olan; sonra birleşen Dicle ile Fırat nehirlerine ve Umman Denizi'ne kadar göller uzanır. Eski dünyanın bu düğüm noktasına, yani Asya ile Afrika topraklarının Avrupa'ninkilere dokunacak kadar yaklaştıkları bu kesime “Orta Doğu” adı verilir.”¹⁷

Bölgedeki ülkeler açısından değerlendirme yapılacak olduğunda, daha önce ifade edilen sınırlar konusundaki anlaşmazlığın etkileri gözlenecektir. Ancak yine de Orta Doğu bölgesinin kapsadığı alanda yer alan ülkeleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkün görünmektedir.¹⁸ :

¹⁵ Şadiye Deniz, “Orta Doğu'nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.5, Sayı.20, 2012, s.170.

¹⁶ Gökhan Bozbaş, “Orta Doğu'da Bölgesel Milliyetçilikler: Mısır Örneği”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.18, Sayı.31, 2016, s.108.

¹⁷ Jacqueline Beaujeu Garnier (Çeviren: Ahmet Algın); **Orta Doğu Ekonomisi**, Kitapçılık Tic. Ltd. Şirketi Yay., İstanbul: 1967, s.5.

¹⁸ Hamza Çeştepe, “Türkiye'nin Seçilmiş Orta Doğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3, 2012, s.24.

i. Türkiye,	x. Lübnan,
ii. İran,	xi. Suudi Arabistan,
iii. Irak,	xii. Birleşik Arap Emirlikleri,
iv. Suriye,	xiii. Umman,
v. Katar,	xiv. Kuveyt,
vi. Kıbrıs,	xv. Bahreyn,
vii. Ürdün,	xvi. Yemen,
viii. İsrail,	xvii. Mısır.
ix. Filistin,	

Görüldüğü üzere Orta Doğu bölgesini oluşturan 17 farklı ülkeden bahsedilmektedir. Bu ülkelerin bilinmesi ile birlikte Orta Doğu'nun kapsadığı alan ve coğrafi konumu hakkında daha somut şekilde fikir sahibi olunacaktır. Orta Doğu ülkelerinin kapsadığı alan, ülkelerin çıkarları ve zaman gibi faktörlere göre farklılıklar göstermektedir.¹⁹

Orta Doğu, üç kıta ile sınır olması ve stratejik noktaları içermesi sebebiyle coğrafi açıdan büyük önem sahibidir ve bölgeyi tanımlarken bu hususlara dikkat çekilmiştir. Bunun yanında Orta Doğu'nun coğrafi konumunun içeriğinde bölgedeki kaynakların belirleyici bir rolü vardır. Bölgedeki enerji kaynakları, sık sık dünyanın gündemini meşgul etmektedir.²⁰ Nitekim bu husus, yüz yılı aşkın bir süredir dünya ülkelerinin bölgeye olan ilgisinin asıl nedenini oluşturmaktadır.

Yakındoğu, Uzakdoğu, Güneybatı Asya ve Orta Doğu, ortak bazı bölgeleri içermekle birlikte birbirinden ayırt edilmesi gereken bir yapıdadır. Bu ayrımın yapılması adına aşağıdaki tablonun yardımcı rol üstlenmesi beklenmektedir.

¹⁹ Özdem, 2016, s.5.

²⁰ Yılmaz, 2010, s.66.

Tablo 1. Orta Doğu-Yakındoğu-Uzakdoğu-Güneybatı Asya Ülkeleri

	Ortadoğu	Yakındoğu	Uzakdoğu	Güneybatı Asya
1	Bahreyn	Birleşik Arap Emirlikleri	Brunei Sultanlığı	Azerbaycan
2	Birleşik Arap Emirlikleri	Bahreyn	Çin Halk Cumhuriyeti	Bahreyn
3	Filistin	Batı Sahra	Doğu Timor	Birleşik Arap Emirlikleri
4	G.K.R.Y.	Cezayir	Endonezya	Filistin
5	Irak	Fas	Filipinler	G.K.R.Y.
6	İran	Filistin	Güney Kore	Irak
7	İsrail	G.K.R.Y.	Japonya	İran
8	Katar	Irak	Kamboçya	Katar
9	K.K.T.C.	İran	Kuzey Kore	K.K.T.C.
10	Kuveyt	İsrail	Laos	Kuveyt
11	Lübnan	Katar	Makao Özel Yönetim Bölgesi	Lübnan
12	Mısır	K.K.T.C.	Malezya	Suriye
13	Suriye	Kuveyt	Moğolistan	Suudi Arabistan
14	Suudi Arabistan	Libya	Myanmar	Türkiye
15	Türkiye	Lübnan	Rusya Federasyonu (Asya Rusya'sı)	Umman
16	Umman	Mısır	Singapur	Ürdün
17	Ürdün	Moritanya	Tayland	Yemen
18	Yemen	Suriye	Tayvan (Çin Cum.)	
19		Suudi Arabistan	Vietnam	
20		Tunus		
21		Türkiye		
22		Umman		
23		Ürdün		
24		Yemen		

Kaynak: Nuran Taşlıgil ve Güven Şahin, “Orta Doğu Kavramı ve Türkiye’deki Orta Doğu Coğrafyası ile İlgili Bir Literatür Çalışması”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt.6, Sayı.1, 2011, s.145.

Tablo 1’de yer alan veriler, hangi ülkenin Orta Doğu bölgesinde yer aldığına anlaşılmasına katkıda bulunmasının yanında, bölgeye yakın ve sınır olan bölgelerde hangi ülkelerin bulunduğunu ortaya koyması sebebiyle önemlidir. Görüleceği üzere Türkiye ve Suudi Arabistan; Orta Doğu, Yakındoğu ve Güneybatı Asya bölgelerinde değerlendirilmeye müsait ülkelerdir.

1.1.3. Orta Doğu’nun Önemi

Bu bölüme kadar tanımladığımız Orta Doğu bölgesi, kadim bir tarihi mirasa sahip olmakla birlikte Osmanlı Devleti’nin hâkimiyetinin sona ermesinden günümüze kadar, dünyanın siyasi bakımdan en hareketli bölgesi olmuştur.²¹

Orta Doğu bölgesinin önemi, başlı başına bir araştırma konusudur ve bu konuda oldukça uzun çalışmalar ortaya konabilir. Ancak Orta Doğu’nun öneminin bu şekilde ele alınması, çalışmanın kapsamını aşacaktır. Bu nedenle Orta Doğu’nun önemine dair, öne çıkan hususlara değinilerek ilerleme kaydedilecektir.

Orta Doğu, yüzyıllar boyunca doğu ve batının bir temas ya da bir geçiş yeri olması nedeniyle dini ve etnik bakımdan günümüzde son derece karmaşık bir görüntü vermektedir. Bölgenin bazı devirlerde bütünü ile belli hâkimiyetler altına girmesi, bu karışıklığı önleyen ya da en azından azaltan bir etmen olmamıştır.²²

Orta Doğu’nun sahip olduğu zenginlikler sebebiyle değeri Sanayi Devrimi’nin ardından batı ülkeleri tarafından anlaşılmıştır.²³ Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra büyük devletlerin Orta Doğu politikalarını petrol belirlemiştir.²⁴ Daha önce de ifade edildiği üzere bu bölgenin önemi ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek artmıştır.

Çok sayıda kültüre tarihin farklı dönemlerinde ev sahipliği yapması, Orta Doğu’nun önemi kapsamında yer alan konulardan biridir. Roman ve Yunan kültürlerinin bölgedeki varlığının bugünkü Avrupa’nın oluşumunda belirleyici olduğu

²¹ Ramazan Özey, **Dünya Denkleminde Orta Doğu**, Aktif Yayınevi, İstanbul: 2004, s.19

²² Sami Öngör, **Orta Doğu**, Sevinç Matbaası, Ankara: 1964, s.55

²³ Yıldırım Deniz, **Orta Doğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri**, Tesam Akademi Dergisi, Cilt.3, Sayı.1, 2016, s.131.

²⁴ Serkan Çelik, Anıl Gürtüna, **Büyük Orta Doğu Projesi ve Orta Doğu’ya Etkileri**, Global Strateji Enstitüsü TİKV Yayınları, Ankara: 2005, s.20

ifade edilmektedir.²⁵ Bunun yanı sıra bölgede Mısır, Pers, Sümer, Asur, Türk, Hitit ve daha pek çok uygarlığın kültürel zenginliğinden varlıklar bulunmaktadır. Bu da Orta Doğu'nun kültürel açıdan sahip olduğu zenginlik hakkında fikir vermektedir.

“Orta Doğu, batının enerji ihtiyacını karşılamasının yanında, kârın büyük bir bölümünün batıya akması nedeniyle dünyanın gözden gelemeyeceği bir bölge haline almıştır. Bölge sanayileşme ve gelişmişlik düzeyi bakımından merkezde yer almamasına rağmen petrol bakımından merkezde yer almaktadır.”²⁶ Buradan hareketle bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının ve bu enerji kaynaklarının finanse edilmesi konusunun büyük öneme sahip olduğu söylenebilir. Orta Doğu'yu önemli hale getiren bu kaynaklar, aynı zamanda batı ülkelerinin kendi arasında çıkar savaşı içerisinde olmasını beraberinde getirmektedir.

Bölge genelindeki artan nüfus, Orta Doğu'yu önemli hale getiren faktörlerden bir tanesidir. Buna göre 2025 yılına kadar Orta Doğu'daki nüfusun her yıl yaklaşık yüzde 3 oranında artması beklenmektedir ve 2025'te bu nüfusun yaklaşık 3'te birinin 15 yaş altında olacağı tahmin edilmektedir.²⁷ Bu da Orta Doğu bölgesindeki nüfus hareketlerinin geleceğe yönelik önemini işaret etmektedir. Pek çok Orta Doğu ülkesinin yönetsel istikrarsızlığı sebebiyle bu konuyu avantaja çevirebilecek nitelikte olup olmadığı önemli bir tartışma konusudur.

Dünya medeniyetinin beşiği olan Orta Doğu'daki Türk varlığının geçmişi, Türkiye için Orta Doğu'nun önemini işaret etmektedir. Sosyal ve kültürel açıdan bölgede Türklerin önemli eserler ortaya koydukları, araştırmacıların çalışmalarında dikkat çektiği noktalardan biridir.²⁸ Özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkiye'nin himayesinde olan bölgede, Türk kültürünün önemli etkisi bulunmaktadır.

Orta Doğu'daki ülkeler, bölge koşullarının etkisiyle sahip oldukları politikaları değiştirmek durumundadırlar. Öyle ki Türkiye'nin Orta Doğu bölgesi için geliştirmiş

²⁵ Bozbaş, 2016, s.110.

²⁶ Deniz, 2012, s.171.

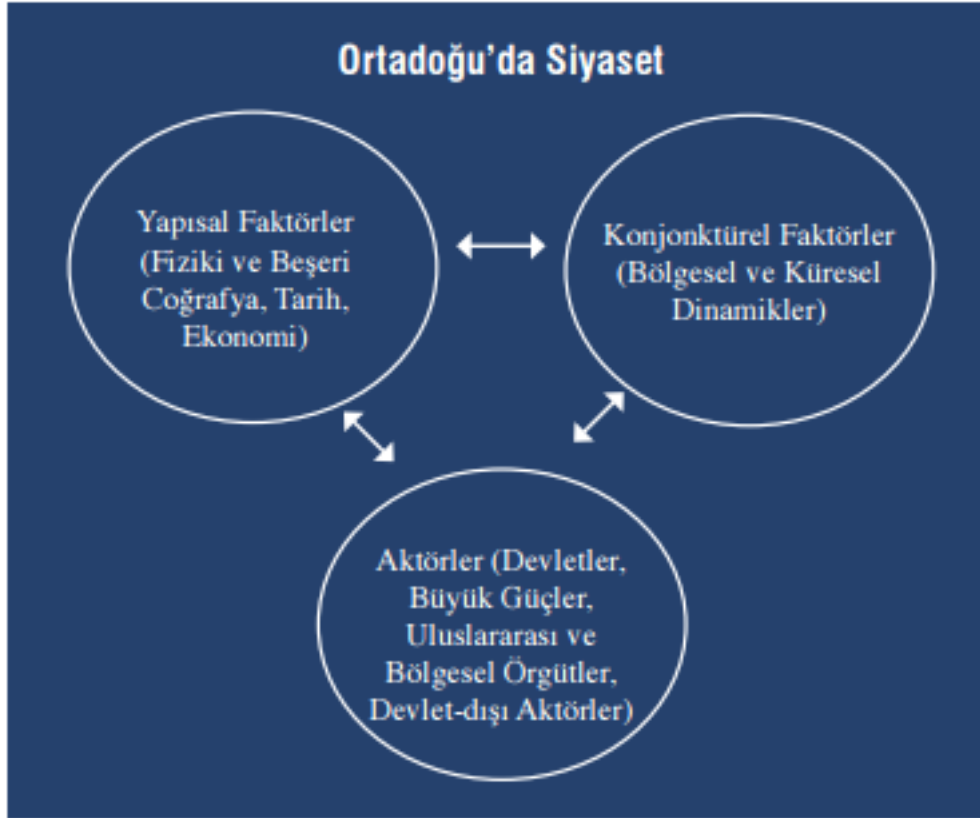
²⁷ Yılmaz, 2010, s.65.

²⁸ Taşlıgil ve Şahin, 2011, s.147.

olduğu politikaları önemli ölçüde değiştirmesi söz konusu olmuştur.²⁹ Arap ülkelerinin yanı sıra İsrail için de aynı durum geçerlidir. Türkiye ve İsrail örneklerinin de destekleyeceği üzere bölgedeki demokratik ülkeler dahi her an bölgeyle ilgili politikalarını gözden geçirmek durumunda olabilir şeklinde bir çıkarımda bulunulması mümkün görünmektedir.

Orta Doğu'nun önemi konusunda son olarak bölgedeki siyaset ve bu kapsamda etkili olan faktörler hakkında bilgi verilecektir. Veriler ise aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

Şekil 1. Orta Doğu'da Siyaset ve Önemi

Kaynak: Sinkaya, 2016, s.28.

Şekil 1'de görüldüğü üzere, yapısal faktörler, konjonktürel faktörler ve aktörler Orta Doğu'da siyasetin belirleyicisi konumundadır.

²⁹ Nora Bensahel ve Daniel L. Byman, "The Future Security Environment in the Middle East", **Library of Congress Cataloging**, 2004, s.166.

Yapısal faktörler içerisinde; fiziki coğrafya, beşeri coğrafya, tarih, ekonomi yer almakta iken, konjonktürel faktörler arasında bölgesel ve küresel dinamiklerin bulunduğu görülmektedir. Orta Doğu'daki aktörler ise devletler, büyük güçler, uluslararası örgütler, bölgesel örgütler ve devlet dışı aktörler biçimindedir. Yukarıdaki şekilde yer alan her bir unsur, Orta Doğu'nun önemini farklı düzeyde etkilemektedir.

Orta Doğu bölgesindeki Arap ülkeleri, değişen dünyaya uyum sağlayabilmek için halklarının kaygılarını gözetmek suretiyle ekonomik ve siyasi politikalar geliştirmek durumunda kalmıştır.³⁰ Bu durumun etkileri özellikle Arap Baharı ile birlikte tüm dünyada net bir biçimde görülmüştür.

Orta Doğu dünyadaki güç mücadelelerinin yoğunlaştığı uluslararası bir arena gibidir. Bu bölge, yüzyıllar boyunca birçok siyasi ve askerî hadiseler sahne olmuş, birçok istila dalgası birbirini kovalamış, pek çok savaş ardı ardına yaşanmış, hâkimiyet bir elden diğer bir ele geçmiştir. Asırlardan beri Doğu ve Batı'nın bir temas, bir geçiş yeri olması dolayısıyla bugün din ve etnik bakımdan son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Bölgenin bazı devirlerde bütünü ile belli hâkimiyetler altına girmesi, bu karışıklığı önleyen veya hiç değilse azaltan bir etmen olmamıştır. Yani, Orta Doğu, tarih boyunca tarafları değişse de tüm zamanlarda süren acımasız bir hegemonya mücadelesinin alanıdır.³¹

1.2. SUUDİ ARABİSTAN

İslam dininin doğduğu ve yayıldığı, Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) yaşadığı toprakları içermesi sebebiyle Müslümanlar için kutsal toprakları içeren Suudi Arabistan, hassas bir bölge olarak kabul edilmektedir.³² Mekke ve Medine gibi Müslümanların kutsal gördüğü toprakları içermesi ve hac ibadetine ev sahipliği yapması, Suudi Arabistan için öne çıkan nitelikler olarak görünmektedir. Ülkenin dini açıdan sahip olduğu bu konum, uluslararası düzeyde Müslüman ülkelerin vatandaşlarının ülkeye yönelik hassasiyetlerini beraberinde getirmektedir. Bu kısımda inceleme yapılırken

³⁰ Shahid Yusuf, "Middle East Transitions: A Long, Hard Road", **IMF Working Paper**, 2014, s.5.

³¹ Erol Göka ve Sevinç Göral, "Arap Dünyası ve Şii Örneğinde Uluslararası İlişkilerde Dini Rolü", **Stratejik Analiz**, Kasım 2003, s.41.

³² Ufuk Deniz Aşçı, "Suudi Arabistan'ı Yurt Edinen Doğu Türkistanlılar, Kullandıkları Yazı Dili ve bu Yazı Diliyle Kaleme Alınmış Bir Eser: Siretü Hatemü'n Nebiyyin", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı.16, 2004, s.48.

Müslüman toplumların düşüncelerinden ziyade, ülkenin genel durumu ve ülkeler arası ilişkileri özelindeki verilerle inceleme yapılacaktır.

Suudi Arabistan, bu araştırmaya konu olan iki ülkeden biridir ve elde edilen bilgilerle, çalışmanın temel amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Suudi Arabistan hakkındaki inceleme yapılması sürecinde, bu durumun bilincinde olarak ilerleme kaydedilmesinde fayda vardır. Çalışmanın bu kısmında Suudi Arabistan hakkında bilgi verilirken, ülke ile ilgili tarihi gelişim, genel bilgiler ve temel göstergeler hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1.2.1. Temel Göstergeler

Suudi Arabistan ülkesine dair temel göstergeler, aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

Şekil 2. Suudi Arabistan Genel Bilgileri

Resmi Adı	: Suudi Arabistan Krallığı (Al Mamlakah Al Arabiyyah Al Saudiyyah, Kingdom Of Saudi Arabia)
Başkenti	: Riyad
Yönetim Biçimi	: Krallık
Resmi Dili	: Arapça
Dini	: İslam
Para Birimi	: Suudi Arabistan Riyali (SAR)
Dolar Kuru (Sabit)	: 1 \$ = 3,75 SAR
Yüzölçümü	: 2,15 milyon km ²
Mesai Saatleri ve Günleri	: Pazar-Perşembe; 07:30-14:30 (Ticaret Müşavirliği 8:30-16:30)
Büyük Kentler	: Riyad, Cidde, Dammam, Mekke, Medine,
Limanlar	: Cidde Limanı, Kral Fahad Endüstri Limanı (Yanbu), Kral Abdulaziz Limanı (Dammam), Jubail Ticaret Limanı
Türkiye İle Saat Farkı	: Ekim- Mart Arası Türkiye'den 1 saat ileri
Haftalık Çalışma Saati	: 35 saat
Resmi Tatil Günleri	: Haftasonu Cuma,Cumartesi; Ramazan Bayramında 5 gün ve Kurban Bayramında 10 gün
Uluslararası Telefon Kodu:	+ 966

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282>,

Erişim Tarihi: 09.04.2017.

Şekil 2’de görüldüğü üzere krallıkla yönetilen ülkede, Arapça resmi dildir ve İslam dini, ülkenin dinidir. 30 milyon düzeyinde nüfusa sahip olan Suudi Arabistan, Ocak 2015’ten itibaren Kral Selman’ın yönetimindedir.

Suudi Arabistan, kişi başına gelir bakımından yüksek gelirli ülkeler grubunda yer alsa da bu veri, ülkedeki gelişmişlik düzeyinin yüksek olduğu anlamına gelmemektedir.³³ Sahip olduğu petrol kaynakları ile hac ve umre ziyaretlerinden elde edilen gelirler, Suudi Arabistan ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Ülkenin ekonomik göstergeleri ise aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Suudi Arabistan Temel Ekonomik Göstergeler

	2011	2012	2013	2014
Nominal GSYİH (*milyar ABD \$)	669	727	746	752
Reel GSYİH’deki Büyüme (%)	8.5	6.8	3.8	3.6
Kişi Başı GSYİH, SAGP (\$)	23.594	24.911	24.816	24.495
Enflasyon, Tüketici Fiyatları (Yıllık %)	3.7	2.9	3.6	2.8
Petrol Üretimi (000 varil/gün)	9.3	9.76	9.6	9.7
Arap Petrolü Ortalama Fiyatı (\$)	107.8	110.3	106.4	102
İhracat (*milyar \$)	365	38	376	360
İthalat (*milyar \$)	132	156	165	151
Carli Hesap Dengesi (milyar \$)	159	165	130	106
Uluslararası Rezerv (*milyar \$)	541	657	713	710

Kaynak: <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, Erişim Tarihi: 09.04.2017.

³³ Harun Öztürkler, “Suudi Arabistan. Temel Ekonomik Yapı ve Dünya Enerji Piyasaları Açısından Önemi”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.4, Sayı.41, 2012, s.76.

Tablo 2’de görüldüğü üzere Suudi Arabistan, petrolün tetikleyici gücü ile ekonomik açıdan varlığını sürdürmektedir. Nitekim petrol fiyatlarında yaşanan düşüşün ülke ekonomisi üzerindeki etkileri de temel göstergelerin yer aldığı tabloda dahi anlaşılmaktadır.

1.2.2. Ülke Hakkında Genel Bilgiler

Suudi Arabistan, petrol ve gaz endüstrisi sebebiyle iyi bir konuma ve önemli büyüme fırsatlarına sahiptir.³⁴ Çalışmanın bu kısmında Suudi Arabistan’ın kuruluşundan başlayarak ülkenin politik, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan sahip olduğu temel verilere yer verilerek açıklama getirilecektir.

1.2.2.1. Suudi Arabistan’ın Tarihi Gelişimi

Suudi Arabistan’ın kuruluşu ile ilgili bilgilere değinilmeden önce kuruluş döneminde etkili olan vahhabilik hareketine yer vermek gerekir. Vahhabilik hareketi ile birlikte İslami düşünceye bazı açılardan karşı çıkışların olması ve bu çıkışların vahhabilik anlayışı çerçevesinde yorumlanması söz konusu olmuştur. Bu sayede Suud yönetiminin meşrulaştırıldığı ifade edilmektedir. Vahhabilik, insanların Müslümanlığının aşikâr olması ve davranışlarla gösterilmesi gerektiğini savunurken, hoşgörüden uzaktır.³⁵

Vahhabilik hareketinin de etkisiyle Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı’dan kopan Suudi Arabistan, 1932 yılında Abdülaziz İbni Suud tarafından kurulmuştur. Vahhabiliğin kurucusu olarak bilinen Muhammed İbni Abdülvehhab ve Muhammed İbni Suud arasında 1744’te yapılan anlaşmanın, ülkenin kuruluşunda etkisinin olduğu kabul edilmektedir.³⁶

³⁴ Andrews Kurth, Saudi Arabia Oil and Gas, https://www.andrewskurth.com/assets/pdf/article_1251.pdf, Erişim Tarihi: 26.06.2017.

³⁵ H. Ezber Bodur, “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı.2, 2003, s.11.

³⁶ İsmail Akdoğan ve Rıdvan Kalaycı, “Suudi Arabistan’da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vahhabilik”, **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2014, s.181.

Suudi Arabistan devletinin kuruluşundan bugüne kadar görev yapan krallar ve taht süreleri aşağıda sıralanmıştır.³⁷ :

- i. Abdülaziz el-Suud (1932-1953)
- ii. Suud bin Abdülaziz (1953-1969)
- iii. Faysal bin Abdülaziz (1969-1975)
- iv. Halid bin Abdülaziz (1975-1982)
- v. Fahd bin Abdülaziz (1982-2005)
- vi. Abdullah bin Abdülaziz (2005-2015)
- vii. Selman bin Abdülaziz (2015 - ...)

Sıralanan krallardan her birinin döneminde, ülkenin farklı odak noktaları benimsediğinden bahsedilmektedir. Özellikle Kral Faysal döneminde, Suudi Arabistan ekonomisinin petrol aracılığıyla gücünü artırdığı bilinmektedir ve bu dönemde ülkenin petrol hâkimiyeti artmıştır.³⁸ Süreç, petrol krizinin yaşanmasına kadar uzanmış ve Kral Faysal aile içerisinden suikasta uğramıştır.

1.2.2.2. Politik Yapı

Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri arasında ekonomik üstünlüğünün yanı sıra politik alanda da en etkili devlet olarak bilinmektedir.³⁹ Bu nedenle Suudi Arabistan'ın politik yapısının bilinmesi, ülkenin genel özelliklerinin incelenmesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Ülkedeki yönetimi oluşturan kral, kabineyi belirlemektedir ve günümüzde ülkenin kabinesinden bir kesit aşağıdaki gibidir.

³⁷ İsmail Akdoğan, "Kuruluşundan Günümüze Suudi Hanedanı", *Orta Doğu Analiz*, Cilt.7, Sayı.67, 2015, s.20.

³⁸ Onur Bilgen, "Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Cilt.5, Sayı.1, 2010, s.29.

³⁹ Nebahat Tanrıverdi OYaşar, "Suudi Arabistan'da Kadın Hakları", *Orta Doğu Analiz*, Cilt.5, Sayı.50, 2013, s.71.

Tablo 3. Suudi Arabistan Kabinesi

Kral	Kral Selman bin Abdülaziz el-Suud
Başbakan	Kral Selman bin Abdülaziz el-Suud
Başbakan Yardımcısı	Muhammed bin Nayef El-Suud
İkinci Başbakan Yardımcısı	Muhammed bin Salman el-Suud
İçişleri Bakanı	Muhammed bin Nayef El-Suud
Dış işleri Bakanı	Adel Jubeir

Kaynak: <http://www.sasad.org.tr/images/SuudiArabistanRehberMetin.pdf>, Erişim Tarihi: 09.04.2017.

Tablo 3'te yer alan veriler, Suudi Arabistan devletindeki politik yapının kralın inisiyatifinde geliştiğini göstermesinin yanında, kabinede kraliyet ailesi mensuplarının olduğuna işaret etmektedir. Ülkedeki politik yapının şekillenmesinde tablodaki kişilerin belirleyici olduğu söylenebilir.

1.2.2.3. Coğrafi ve Demografik Yapı

“Suudi Arabistan’ın yüzölçümü, yaklaşık iki milyon kilometrekaredir. Devasa coğrafi alanına rağmen Suudi Arabistan’ın nüfusu oldukça azdır. Suudi Arabistan, Orta Doğu jeopolitiğinde homojen nüfus yapısına sahip yegâne ülkedir. Bütün Suudi vatandaşları, Arap ve Müslümandır.”⁴⁰ Bunun yanı sıra ülkede kurak iklimin etkisi görülür ve sahip olduğu petroler ülkeyi petrol zengini konumuna taşımıştır.

1.2.2.4. Genel Ekonomik Durum

Ülkenin genel ekonomik durumunu aşağıdaki veriler aracılığıyla açıklamak mümkündür.

⁴⁰ Ertan Efeğil, “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.5, Sayı.53, 2013, s.108.

Tablo 4. Suudi Arabistan Genel Ekonomik Durum

Genel Ekonomik Göstergeler	2013	2014	2015	2016*
GSYH Cari Fiyatlarla (Milyon ABD Doları)	744.336	753.832	653.219	618.274
SGP'ne Göre Kişi Başı GSYH (ABD doları)	51.028	52.397	53.624	53.728
Toplam Yatırımlar (GSYH % Pay)	26,2	28,5	27,6	27,6
Toplam Tasarruf (GSYH % Pay)	44,4	38,3	21,2	17,4
Ortalama Tüketici Fiyat Endeksi	3,5	2,7	2,2	3,8
İşsizlik Oranı (İşgücüne Oranı)	5,6	5,5	-	-
Nüfus (Milyon)	29.994	30.770	31.386	32.013
Bütçe Gelirleri (GSYH % Pay)	41,4	36,9	24,6	23,5
Bütçe Harcamaları (GSYH % Pay)	35,6	40,3	40,9	37,1
Borç Stoku (GSYH % Pay)	2,2	1,6	5,8	17,2
Cari Denge (Milyon ABD Doları)	135.442	73.758	-41.479	-63.165
Cari Denge (GSYH % Pay)	18,2	9,8	-6,4	-10,2

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282>,

Erişim Tarihi: 10.04.2017.

Tablo 4'teki veriler ülkenin genel ekonomik durumunu yansıtmaktadır. Bu verilerle Suudi Arabistan'ın yüksek gelirli ülkeler arasında yer aldığına dair hatırlatılmasında fayda vardır. Ülkenin ekonomik açıdan çeşitlilik meydana getirmesi, gelecek açısından oldukça önemlidir.

1.2.2.5. Tarım ve Hayvancılık

“Hava koşulları, Suudi Arabistan'ın tarımsal potansiyelini kısıtlandığından toprağın sadece %2'si ekilebilmekte, %39'u ise otlak olarak kullanılmaktadır. Ekilebilir alanların büyük kısmı yeterli yağış alan güneybatıdadır. Her yıl yaklaşık 8 milyar \$ değerinde canlı hayvan ve gıda ithalatı yapılmaktadır.”⁴¹ Anlaşılacağı üzere Suudi Arabistan'da tarım ve hayvancılık, öncelikli konumda değildir.

1.2.2.6. Sanayi

Suudi Arabistan'daki üretim sektörü gelişen bir yapıdadır. Ülkede özellikle ağır sanayi dallarının geliştiği bilinmektedir. Buna göre petrokimya, suni gübre ve demir

⁴¹ Yavuz Selim Özden, “Suudi Arabistan Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ocak 2011, s.6.

gibi sektörlerin öne çıktığını söylemek mümkündür. Ülkede devletin sanayi sektörüne yönelimi yüksek olmakla birlikte, özel sektörün sanayi konusundaki katkısı da giderek artmaktadır.⁴²

1.2.2.7. Ulaştırma ve Telekomünikasyon

Suudi Arabistan'da ulaşım ve telekomünikasyon sektörlerinin gelişmiş olduğunu söylemek pek mümkün olmasa da devletin bu yönde yatırımları hızlandırdığı bilinmektedir. Ulaştırma altyapısı için kaynak ayrılmasının yanında, iletişimi geliştirecek yatırımlar da artış göstermektedir. Yapılan yatırımların miktarına dair fikir vermesi bakımından 2008 yılında ulaşım altyapısı için 28,5 milyar SAR ayrıldığından söz edilebilir.⁴³

1.2.2.8. Ticaret

Ülke ticaretinin neredeyse tamamının petrole endeksli olduğunu söylemek mümkündür ve bunun temel ekonomik göstergelere yansıdığı daha önce de ifade edilmiştir. Bunun yanında hac ve umrenin, Suudi Arabistan'ın ticaret faaliyetlerinde önemli bir yere sahip olduğuna değinilmiştir.

1.2.2.9. Hizmetler (Bankacılık, Turizm, Sigortacılık, Diğer Hizmetler)

Suudi Arabistan'da hizmetler çeşitlilik göstermemektedir. 2010 dönemindeki ortalama verilere göre ülke ekonomisinin yüzde 32,9'unun hizmetlere ait olduğu görülmüştür.⁴⁴ Bu sonucun ortaya çıkmasındaki temel etken doğal kaynak temelli bir ekonominin varlığıdır.

1.2.2.10. Enerji

Suudi Arabistan'da enerji petrole odaklıdır. Dünyanın en yüksek petrol rezervleri Suudi Arabistan'da yer almaktadır.⁴⁵ Petrolün sahip olduğu önemin devam etmesi ile birlikte Suudi Arabistan'ın da enerji konusundaki güçlü konumunu koruması

⁴² <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, Erişim Tarihi: 10.04.2017.

⁴³ Özden, 2011, s.8.

⁴⁴ Öztürkler, 2012, s.77.

⁴⁵ Öztürkler, 2012, s.80.

beklenmektedir. Sahip olduğu petrol rezervleri, Suudi Arabistan'ın ekonomik varlığına yön veren bir yapıdadır.

1.2.2.11. Doğal Kaynaklar

Suudi Arabistan'da petrol dışında gümüş, çinko, bakır ve boksit yatakları bulunmaktadır. Yine doğalgaz, ülkenin doğal kaynakları arasında öne çıkar ve doğalgaz rezervlerinde son yıllarda artış gözlenmektedir.⁴⁶

1.2.2.12. Para ve Sermaye Piyasaları

Suudi Arabistan'ın para birimi Suudi Arabistan Riyali'dir. Sermaye piyasalarında ise yabancı yatırımcılara belirli oranda haklar tanınmaktadır. Buna göre Suudi Arabistan'da sektörlere göre yabancı yatırım oranlarında farklılıklar gözlenebilir. Örneğin petrol alanında yabancı yatırımcılara toplam sermayenin maksimum yüzde 30'u kadar hak tanınmaktadır.⁴⁷

Suudi Arabistan'daki sermaye piyasalarının serbestleştiğini söylemek mümkün değildir. Ülkede dolar kuru sabittir. Suudi Arabistan'da 1 Amerikan Doları, 3,75 Suudi Arabistan Riyali'ne karşılık gelmektedir.⁴⁸

1.2.2.13. Yatırımlar

Suudi Arabistan'ın belli başlı yatırım alanları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır⁴⁹ :

- i. Petrol,
- ii. Çevre,
- iii. Enerji,
- iv. Madencilik,

⁴⁶ Özden, 2011, s.3.

⁴⁷ <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf> , Erişim Tarihi: 15.04.2017.

⁴⁸ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282> , Erişim Tarihi: 15.04.2017.

⁴⁹ <http://www.giv.org.tr/userfiles/files/%C3%9Cİke%20B%C3%BCİteni%20-%20S.Arabistan%202013.pdf> , Erişim Tarihi: 15.04.2017.

- v. Turizm,
- vi. Kimyasal ürünler,
- vii. Tekstil ve hazır giyim,
- viii. İnşaat.

Sıralanan yatırım alanları arasında, petrol, sahip olduğu yoğunluk nedeniyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Diğer yatırım alanlarında ise ülkenin kendi yatırımlarının yanında diğer ülkelerle işbirliği yapılarak yatırım yapılması ile karşılaşılmaktadır. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki yatırım işbirlikleri buna örnek olarak gösterilebilir ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu husus incelenecektir.

1.2.2.14. İstihdam

İstihdam, Suudi Arabistan için sorunlu alanlardan biri olarak görünmektedir. Genç nüfusun yoğun olduğu Suudi Arabistan'da gençlere uygun iş olanaklarının oluşturulmaması nedeniyle göçmen işçilerin sayısının giderek arttığı görülmektedir. Oluşan bu durumun ülkenin istihdam yapısı için olumsuz sonuçlar getireceğinin bilincinde olan devlet, bununla ilgili adımlar atmakta, bazı sektörlerde sadece Suudi vatandaşların istihdam edilmesi adına çaba göstermektedir.⁵⁰

1.2.2.15. Ekonomik ve Ticari İlişkiler

Ekonomik ve ticari ilişkiler açısından Suudi Arabistan açıklanırken ülkenin ihracat ve ithalat verilerine değinilecektir. Bu kapsamda ulaşılan veriler aşağıdaki tablolarda gösterildiği gibidir.

⁵⁰ Özden, 2011, s.5.

Tablo 5. Suudi Arabistan İhracat Verileri (Milyon Dolar)

ÜLKELER	İhracat		Hacim		Denge	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
BAE	6.309	6.742	14.513	15.331	-1.896	-8.589
Çin Halk Cumhuriyeti	7.318	5.607	30.397	29.575	-15.760	-23.968
Hindistan	3.827	3.001	9.998	8.815	-2.345	-5.814
Singapur	3.694	2.354	5.085	3.105	2.304	-750
Mısır	2.091	1.966	4.301	4.228	-118	-2.262
Türkiye	2.129	1.722	4.920	4.698	-662	-2.976
Katar	1.512	1.601	2.070	2.067	953	-466
Kuveyt	1.502	1.556	2.014	2.027	991	-471
Belçika	1.797	1.507	2.943	2.690	652	-1.184
Bahreyn	1.582	1.503	3.509	3.424	-344	-1.921
ABD	1.333	1.480	22.717	23.460	-20.051	-21.980
Ürdün	1.944	1.442	2.851	2.423	1.037	-982
Malezya	1.491	1.352	2.863	2.541	119	-1.189
Güney Kore	1.391	902	9.937	10.548	-7.156	-9.646
Pakistan	1.018	890	1.581	1.385	456	-495
Dünya	341.947	201.492	510.187	365.313	173.708	37.671

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282>,

Erişim Tarihi: 18.04.2017.

Tablo 5'te görüldüğü üzere Suudi Arabistan'ın ihracatında Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Hindistan, Singapur, Mısır ve Türkiye ilk sıralarda yer almaktadır. 2014 yılından 2015 yılına geçildiğinde hemen hemen her ülkeye olan ihracat rakamlarının düşüşü dikkat çekmektedir. Daha önce de ifade edildiği üzere petrol fiyatlarındaki düşüş, bu noktadaki temel etkidir. İhracat verileri kapsamında dikkat çeken hususlardan biri ihracat yapılan ülkelerin büyük çoğunluğunun gelişmekte olan ülke niteliği taşımasıdır.

Tablo 6. Suudi Arabistan İthalat Verileri (Milyon Dolar)

ÜLKELER	İhracat		Hacim		Denge	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Çin H. Cumhuriyeti	23.078	23.968	30.397	29.575	-15.760	-23.968
ABD	21.384	21.980	22.717	23.460	-20.051	-21.980
Almanya	12.417	11.759	12.642	12.001	-12.191	-11.759
Japonya	9.903	9.713	10.710	10.346	-9.097	-9.713
Güney Kore	8.546	9.646	9.937	10.548	-7.156	-9.646
BAE	8.204	8.589	14.513	15.331	-1.896	-8.589
Hindistan	6.172	5.814	9.998	8.815	-2.345	-5.814
İtalya	5.729	5.065	6.619	5.812	-4.838	-5.065
İngiltere	4.511	4.758	5.337	5.316	-3.684	-4.758
Fransa	4.496	4.219	4.740	4.456	-4.252	-4.219
İsviçre	4.677	3.980	4.765	4.089	-4.589	-3.980
Tayland	3.670	3.678	4.332	4.241	-3.008	-3.678
Türkiye	2.791	2.976	4.920	4.698	-662	-2.976
Vietnam	2.649	2.967	3.470	3.654	-1.828	-2.967
Brezilya	2.981	2.760	3.298	3.038	-2.663	-2.760
Dünya	168.240	163.821	510.187	365.313	173.708	-163.821

Kaynak: <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282>,

Erişim Tarihi: 18.04.2017.

Tablo 6'daki verilerde Suudi Arabistan'a ihracat yapan ülkelerin çoktan aza doğru sıralandığı görülmektedir. İhracat tablosunun tersine olacak şekilde, bu noktada gelişmiş ülkelerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Çin, ABD, Almanya ve Japonya, Suudi Arabistan'ın en çok ithalat yaptığı ülkeler olarak görünmektedir.

1.2.2.16. Ödemeler Dengesi ve Sermaye Hareketleri

“Petrol ihracatından elde edilen yüksek gelir ve yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaması gibi nedenlerle doğrudan yabancı sermaye girişi, Suudi Arabistan'ın ödemeler dengesinde önemli bir rol oynamamaktadır.”⁵¹ Ülke ekonomisinin büyük oranda petrole bağlı olmasının neticesinde ödemeler dengesi ve sermaye hareketleri de petrole odaklı bir şekilde gerçekleşmektedir.

⁵¹ Özden, 2011, s. 9.

1.2.2.17. Suudi Arabistan'ın Sosyal Gelişimi

Krallıkla yönetilen Suudi Arabistan'da sosyal gelişimle ilgili süreçlerin özellikle 1990'lı yıllar itibariyle gündeme geldiğini söylemek mümkündür. Suudi Arabistan'da Suud ailesinin önde gelenleri karar verici konumundadır ve halkın genelinin bu noktada herhangi bir yetkisinden bahsedilmemektedir. Ülke ile ilgili kararları ailenin önde gelenleri verirken, devlet kurumları da yine Suud ailesinin direkt kontrolü altındadır.⁵² Bu durum özellikle Arap Baharı döneminde ülke halkı tarafından dile getirilmiş ve sorgulanmıştır.

Medya, Suudi Arabistan'ın sosyal gelişimi açısından önemli bir konu başlığı olarak görünmektedir. Ülkede kısıtlı sayıda çokuluslu medya şirketi faaliyet göstermektedir.⁵³ Sadece hükümet kontrolünde olan medya kanallarının dışında çokuluslu medya organlarının varlığı, ülkenin sosyal gelişimine katkıda bulunacak niteliktedir.

Sosyal gelişim açısından ayrılan bütçe, ülkedeki sosyal gelişimin yönüne dair bilgi verecektir. Suudi Arabistan'daki sosyal gelişimle ilgili aşağıdaki hususlardan bahsedilmesi mümkündür⁵⁴:

- i. Eğitimde 58 milyar dolarlık bütçe oluşturulmuştur ve bu bir dönem öncesine göre yüzde 3 düzeyinde bir artışı yansıtmaktadır.
- ii. Sağlık ve sosyal hizmetlere ayrılan bütçe 43 milyar dolar düzeyindedir. Bir önceki yıla göre yüzde 48 oranında bir artışın varlığı son derece dikkat çekicidir.
- iii. Belediye hizmetleri için ayrılan bütçe önceki yıla göre yüzde 2,5 düzeyinde artarak yaklaşık 11 milyar dolara ulaşmıştır.

⁵² Efegil, 2013, s.111.

⁵³ Paul Cochrane, Saudi Arabia's Media Influence, http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20071001153449_AMS3_Paul_Cochrane.pdf , Erişim Tarihi: 27.06.2017.

⁵⁴ <https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, Erişim Tarihi: 18.04.2017.

- iv. Altyapı ve ulaşım için ayrılan bütçe ise yüzde 5 oranında azalmış ve 16,8 milyar dolara gerilemiştir.
- v. Su - tarım - sanayi - diğer ekonomik kaynaklar için 16 milyar dolar düzeyinde bütçe ayrılmıştır. Bu da bir önceki yıla göre yüzde 1,6 oranında bir azalmayı işaret etmektedir.

Yukarıda sıralanan veriler 2015 yılına ait olup birçok alanda 2014 yılına göre önemli ölçüde gelişme sağlandığını göstermektedir. Suudi Arabistan'ın sosyal gelişiminde öne çıkan alanlar ise eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve belediye hizmetleri olarak görünmektedir.

Suudi Arabistan ile ilgili bu bölümde ekonomik, sosyal ve siyasal açıdan verilen bilgilerin özeti niteliği taşıyacak şekilde bir tablo oluşturularak verilerin bir araya getirilmesi ve daha anlaşılır kılınması hedeflenmiştir. Böyle bir tablonun oluşturulması ile birlikte elde edilen içerik, aşağıdaki gibidir.

Tablo 7. Suudi Arabistan Genel Görünüm

Suudi Arabistan Krallığı			
Başkent	Nüfus	Yüzölçümü	
Riyad	30,8 milyon	2.149.690 km ²	
Devlet Başkanı	Başbakan	Dışişleri Bakanı	
Kral Selman bin Abdulaziz Al-Saud*	-	Adel bin Ahmed Al-Jubeir	
Konuşulan Diller	Para Birimi	GSMH (Milyar ABD Doları olarak)	
Arapça (İngilizce en yaygın yabancı dil)	Suudi Arabistan Riyali	752,5 milyar ABD Doları	
Etnik Yapı			
Nüfusun 20,7 milyonunu (%67) SA vatandaşları oluşturmaktadır. SA'da ayrıca, 9 milyonu aşkın yabancı işçi yaşamakta olup, Hindistan, Pakistan, Filipinler, Mısır ve Sri Lanka kökenliler en kalabalık yabancı grupları oluşturmaktadırlar.			
Önemli Siyasi Partiler			
Monarşi ile yönetilen SA'da siyasi parti bulunmamaktadır.			
Üyesi Olduğu Uluslararası Kuruluşlar			
BM, Körfez İşbirliği Konseyi, Arap Ligi, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu.			
*Kral, Başbakanlık görevini de uhdesinde bulundurmaktadır.			

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 19.04.2017.

Tablo 7’de dikkat çeken ilk husus Başbakan kısmının boş olmasıdır. Bu durum Suudi Arabistan Kralı’nın aynı zamanda Başbakan görevini üstlenebilmesi ile açıklanmaktadır. Ülke nüfusunun yaklaşık 3’te birinin Suud kökenli olmadığını gösteren veriler dikkat çeken bir başka noktadır. Çok sayıda göçmen işçinin bulunması sebebiyle Arapça’nın ardından en yaygın olarak kullanılan dil, İngilizce olarak

görülmektedir. Krallıkla yönetilen Suudi Arabistan'da herhangi bir siyasi partinin varlığından bahsedilmesi mümkün değildir. Suudi Arabistan'ın üye olduğu uluslararası kuruluşlar arasında, Birleşmiş Milletler, Körfez İşbirliği Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı, OPEC, Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu gibi kurumlar öne çıkmaktadır.

Tablo 8. Suudi Arabistan Genel Ekonomik Görünüm

Ülke Ekonomisi (2015)			
GSYİH (milyar ABD \$)	681	Enflasyon Oranı (%)	2,2
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	2,5	İşsizlik Oranı (%)	11,4
Nüfus (milyon)	30,4	İhracat (fob-milyar ABD \$)	224
Nüfus artış hızı (%)	2,6	İthalat (cif-milyar ABD \$)	156
Kişi Başına GSYİH (ABD \$)	55.408	Türk sermayeli firma sayısı	200

Kaynak: EİÜ

Başlıca ticaret ortakları: ABD, Çin, G. Kore, Hindistan, Japonya

Başlıca ihracat kalemleri: Mineral yakıtlar ve yağlar, organik kimyasallar, plastik ve mamulleri

Başlıca ithalat kalemleri: Tramvay dışında demiryolu araçları, makine, kazanlar, elektrikli ve elektronik ekipmanlar

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-ekonomisi.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 19.04.2017.

Tablo 8'de Suudi Arabistan'ın genel ekonomik durumu hakkında bilgiler sunulmuştur. Ülkenin 2015 yılı içerisinde yüzde 2,5 oranında büyüme kaydettiği görülmüştür. Suudi Arabistan'da Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla 681 milyar dolar olarak tespit edilmiştir. İşsizlik oranının yüzde 11,4 oranında olduğu ülkede, enflasyon ise yüzde 2,2 düzeyindedir. Ülkenin nüfus artışı ise yüzde 2,6'dır. Suudi Arabistan'da kişi başına milli gelir 55 bin dolar düzeyindedir. Türkiye'nin Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkilerinin düzeyinin anlaşılmasında etkili olan bir bulgu olarak 200 adet Türk sermayeli firma bulunduğu görülmektedir. Buna karşın Suudi Arabistan'ın başlıca ticaret ortakları Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Güney Kore, Hindistan ve Japonya'dır. Suudi Arabistan'daki başlıca ihracat kalemlerinde kimyasal ürünler başı çekmekte iken, başlıca ithalat kalemlerinin ise makineler ve elektronik aletler üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu bölüme kadar verilen bilgiler, Suudi Arabistan ile ilgili temel verilerin anlaşılmasına katkıda bulunacak niteliktedir. Ülkenin ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan bulunduğu konumu açıklayan verilerin anlaşılmasının ardından ülkeyle ilgili yeterince fikir sahibi olunması amaçlanmıştır. Böylece bir sonraki kısımda yapılacak olan değerlendirme için yeterli veriye ulaşıldığı düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE SİYASİ İLİŞKİLERİ

(2000 – 2015)

Çalışmanın ikinci bölümü, Türkiye ve Suudi Arabistan siyasi ilişkilerinin incelenmesine ayrılmıştır. Bu kapsamda yapılacak olan incelemede, ilk olarak iki ülke ilişkilerinin genel seyrine yönelik bilgi verilecektir. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin seyrini etkileyen bölgesel ve küresel gelişmelere değinilmesi, çalışmanın bu kısmında yer alacak olan konulardan bir diğeridir. İki ülkenin siyasi ilişkileri incelenirken, 2000 ve 2015 yılları arasındaki gelişmelere yer verilerek ilerleme kaydedilecektir.

2.1. İKİ ÜLKE ARASINDAKİ İLİŞKİLER

2000’li yıllarında başında Türkiye’deki koalisyon hükümetinin temel odak noktasının AB ile olan ilişkileri geliştirmek olarak belirlenmiştir. Bu da Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin öncelikli konular arasında yer almamasını beraberinde getirmiştir.⁵⁵ 1980 ve 1990’lı yılların başında sağlanan yakınlaşma, bu dönemde yatay bir seyir almış ve iki ülkenin ilişkileri düşük düzeyde olmuştur.

Irak’ın işgal edilmesi neticesinde yönetimin İran destekli Şii grupların eline geçmesi, Suudi Arabistan için bir tehdit olarak algılanmıştır ve bunun neticesinde Suudi Arabistan’ın dış politikasında Türkiye’ye olan ihtiyacı artmıştır.⁵⁶ İki ülke arasındaki ilişki açısından bu gelişme oldukça önemlidir.

2.1.1. Suudi Arabistan ve Türkiye Arasındaki Diplomatik İlişkiler

2000’li yıllar itibariyle Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin genel manada olumlu yönde seyrettiğini söylemek mümkündür. Bu kısımda yapılacak olan incelemede, bu seyrin ortaya çıkmasındaki temel hususlara değinilecektir. 2000’li

⁵⁵ Buğra Özler, “Müttefik Krallar ve Stratejik Müttefik: Türkiye ve Suudi Arabistan Yakınlaşması”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı, 2013, s.8.

⁵⁶ Veysel Ayhan, “Geçmişten Geleceğe Türkiye ve Suudi Arabistan İlişkileri”, **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Cilt.2, Sayı.23, 2010, s.34.

yılların başında Suudi Arabistan'da Osmanlı Devleti döneminde yaptırılmış olan ve Mekke'de yer alan Ecyad Kalesinin yıkılması yönünde karar alınmıştır. Haliyle bu gelişme, Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Ancak sözü edilen dönemde Türkiye'nin seçim arifesinde olması sebebiyle bu kriz büyümeden atlatılmıştır.⁵⁷

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkilerin canlanma eğilimi içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Resmi ziyaretlerde işbirliği ve yatırım açısından görüşmeler gerçekleştirilmesi, iki tarafın birbirine yaklaşmasının bir sonucu olarak görünmektedir.⁵⁸

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri incelerken göz önünde bulundurulması gereken konuların başında, Türkiye'deki siyasi otoritenin odak noktasının ne olduğu gelmektedir. Krallıkla yönetilen Suudi Arabistan'a karşılık Türkiye'de yeni hükümetlerin seçimlerle görevlere başlaması, ülkenin dış politika eğilimlerinin Suudi Arabistan'a göre daha değişken olmasını beraberinde getirmektedir. Bu durum göz önünde bulundurularak ikili ilişkiler değerlendirildiğinde daha sağlıklı veriler elde edilebilir.

2002 yılında Türkiye'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi, ülkenin İslam coğrafyasına daha fazla önem vereceği bir dış politika benimsemiştir. Bu durum Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmayı kaçınılmaz hale getirmiştir. Nitekim 2002 yılından itibaren Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinde ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan iyileşmeler görülmüştür.⁵⁹

Türkiye'de AK Parti hükümetinin göreve başlaması Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkiler açısından da önemli bir yere sahiptir ve ilişkilerin seyri açısından dönüm noktalarından biridir. Suudi Arabistan, AK Parti'nin Orta Doğu özelinde değişen politikası kapsamında önemli bir yerdedir. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ortak çıkarların yanı sıra bölgede yaşanan gelişmeler, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özellikle Körfez Savaşı döneminde açık bir şekilde görülen

⁵⁷ Muhittin Ataman, "Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri: Temkinli İlişkilerden Çok Taraflı Birlikteliğe", **Orta Doğu Analiz**, Cilt.1, Sayı.9, 2009, s.75.

⁵⁸ Fahri Türk, "Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan-Katar-Kuveyt) İlişkileri", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2009, s.28.

⁵⁹ Muharrem Hilmi Özev, "Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri", **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, 2016, s.20.

güvenlik sorunu, Suudi Arabistan'ın dış politikasında etkili olmaktadır. Türkiye'nin bölgede liderlik rolü üstlenme girişimine, Suudi Arabistan'ın olumlu bakmasında güvenlik faktörü temel etkindir. Bu bilgiler göz önünde bulundurulmak suretiyle Türkiye ile Suudi Arabistan arasında İran'ın nükleer gelişimi, Filistin ve Irak gibi bölgenin önemli konuları hakkında görüş birliği olduğu söylenebilir.⁶⁰ Burada yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere AK Parti hükümetinin göreve gelmesinin neticesinde Suudi Arabistan, Türkiye için önemli ve geçmişe göre öncelikli bir yere sahip olmuştur.

Orta Doğu'daki ülkeler başta olmak üzere Müslüman ülkelerle iyi ilişkiler geliştirmek amacıyla dış ilişkilerinde yeniden yapılanma süreci başlatan AK Parti, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerini güven artırıcı önlemler siyasetine göre geliştirmiştir.⁶¹ Dolayısıyla, Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerinde öncelikli amaç, var olan sorunların ya da sorun olabilecek konuların çözüme kavuşturulması olarak belirlenmiştir. Sorunlarının çözülmesinin ardından ise Türkiye ve Suudi Arabistan arasında hangi konularda işbirliği yapılabileceği ve bu konular için gerekli adımların atılması hedefli çalışmalar yürütülmüştür.

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde aşağıdaki hususlardan bahsedilmesi mümkündür⁶² :

- i. Türkiye ve Suudi Arabistan Orta Doğu bölgesinde baş aktörler arasında yer almaktadır.
- ii. Türkiye ve Suudi Arabistan bölgesel düzeyde istikrarın oluşmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
- iii. Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri, ülkeler arasında destek sağlamakta ve sinerji meydana getirmektedir.
- iv. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkiler, bölgesel istikrar için itici güç oluşturmaktadır.

⁶⁰ Ayhan, 2010, s.34.

⁶¹ Ataman, 2009, s.75.

⁶² <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 20.04.2017.

- v. Türkiye ve Suudi Arabistan diplomatik ilişkileri, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri de olumlu yönde etkilemekte, turizm gibi konularda olumlu yansımalar ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda sıralanan maddeler, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki diplomatik ilişkilerin etkilerinin çok yönlü bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Burada değinilen hususların 2000’li yıllardan itibaren Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkisinin olumlu yönde seyretmesinin bir sonucu olarak gerçekleştiğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Bölgede aktif bir şekilde yer almak isteyen Suudi Arabistan, geçmişte Arap milliyetçiliğine dayalı bir politika izlemiştir. İlerleyen yıllarda Suudi Arabistan’ın izlediği Arap milliyetçiliği politikasından vazgeçerek Türkiye gibi Arap olmayan fakat Müslüman olan ülkelerle ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiştir.⁶³ 2000’li yıllardan itibaren bu durumun gelişimi daha da hız kazanmıştır.

2.1.2. Suudi Arabistan Türkiye İlişkilerini Etkileyen Faktörler

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri etkileyen pek çok faktörden söz edilebilir. Bunların başında, önceki kısımlarda da ifade edildiği üzere Türkiye’deki hükümetlerin dış politikada öncelendiği konuların farklılaşması gelmektedir. İki ülkenin iç dinamiklerinin yanı sıra bölgede yaşanan gelişmeler, Orta Doğu bölgesinde süregelen istikrarsızlık, Suudi Arabistan ve Türkiye ilişkisini etkileyen faktörler arasında yer alır. Körfez Savaşı ve Irak’ın işgali örneklerinde olduğu gibi Türkiye ve Suudi Arabistan’ın bahsedilen örneklerde aktörler olmasa da, doğrudan etkilendiği gelişmelerden bahsedilmesi mümkündür.⁶⁴

Arap dünyasında Türkiye’nin imajı son yıllarda olumlu yönde gelişim göstermektedir. 2000 ile 2015 yılı arasındaki dönemi içerecek şekilde Türkiye ile Suudi Arabistan ilişkilerini Türkiye’nin imajına bağlı olarak etkileyen temel faktörler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır⁶⁵ :

⁶³ Efegil, 2013, s.107.

⁶⁴ Ayhan, 2010, s.30.

⁶⁵ http://tese.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Arap_Dunyasinda_Turkiyenin_Imaji.pdf, Erişim Tarihi: 21.04.2017.

- i. Türkiye’de 2002 yılı itibariyle İslam coğrafyası ile bağları ön planda tutan AK Parti hükümetinin göreve gelmesi ve giderek güç kazanması,
- ii. Türkiye’nin bölgesel politikada sorunları en aza indirmek hedefiyle çözüm odaklı girişimler yapması,
- iii. Türkiye’nin demokratikleşme konusunda elde ettiği başarının otoriter rejimlerin çoğunlukta olduğu bölgede dikkat çekmesi,
- iv. Din-sekülerizm-kamu özgürlükleri üçgeninde Türkiye’nin dengeli bir yapıya sahip olması,
- v. Türkiye’nin 2003 yılındaki Irak işgalinde askeri üslerini ABD’ye vermemesi,
- vi. İsrail’in Gazze’ye yönelik saldırılarında Türkiye’nin en büyük tepkiyi gösteren ülke olması,
- vii. Mavi Marmara olayı sonrasında Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerinin seyri,
- viii. Arap dünyasında yayınlanan Türk dizilerinin Türk kültürüne yakınlık duyulmasını sağlaması şeklindedir.

Sıralanan gelişmeler, Türkiye’nin Arap coğrafyasındaki imajını olumlu yönde etkilemek suretiyle Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin gelişiminde etkili olmuştur. Türkiye’de Turgut Özal dönemi sonrasındaki koalisyon dönemlerinde düşük düzeyde olan Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin yeniden yoğunlaşması, iki ülke arasındaki bölgesel işbirliklerine olan inancı da artırmıştır.

“Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri küresel ve bölgesel jeopolitik, siyasi ve ekonomik tamamlayıcılık gibi faktörlerden etkilenmiştir.”⁶⁶ Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen temel başlıklar; jeopolitik, siyasi ve ekonomik faktörler olarak sıralanmaktadır. Sosyal ve kültürel faktörlerin de Türkiye ve

⁶⁶ Özev, 2016, s.11.

Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri etkileyen faktörler içeriğinde kendisine yer edildiği, burada yer verilen ifadeler aracılığıyla ulaşılan sonuçlardan bir tanesidir.

Uluslararası lojistik de, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri etkileyen faktörlerden bir tanesidir.⁶⁷ Doğru akışın sağlanması, tedarik zinciri yönetiminin etkili bir şekilde gerçekleşmesi için uluslararası lojistik faaliyetlerinin belirleyici rolleri bulunduğu bilinmektedir.

Devletlerin tutumları, ihracat ve ithalat faaliyetlerinde etkisini göstermektedir.⁶⁸ Dolayısıyla Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri etkileyen faktörlerde, devletlerin tutumlarının önemli bir etken olduğu söylenebilir.

İki ülke arasında yaşanan iniş çıkışların yanı sıra Türkiye ve Suudi Arabistan'ın kontrolü dışında yaşanan gelişmeler de ülkeler arasındaki ilişkiyi etkileyebilmektedir. Irak'ın işgal edilmesi, Arap Baharı sonrası oluşan durum, bu kapsamda verilebilecek örnekler arasındadır ve Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen bölgesel ve küresel gelişmeler başlığı altında açıklanacaktır.

2.1.3. Resmi İlişkiler

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki resmi ilişkiler içeriğinde diplomatik, hizmet, umre ve hac içerikli ilişkilerin yer aldığını söylemek mümkündür.⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın resmi internet sitesinde bu konularda bilgilendirme amaçlı veriler yer almaktadır.

Ülkeler arasındaki resmi ziyaretler, Körfez İşbirliği Konseyi, İslam İşbirliği Teşkilatı gibi kurumların faaliyetlerinde gerçekleştirilen temaslar, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki resmi ilişkiler kapsamında yer almaktadır.⁷⁰ İki ülke arasındaki resmi ilişkilerin içeriği ve sıklığı, gün geçtikçe yüksek düzeye ulaşmaktadır ve daha da artmasına yönelik beklentilerden bahsedilmektedir.

⁶⁷ Orhan Küçük, **Lojistik İlkeleri ve Yönetimi**, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara: 2014, s.275.

⁶⁸ Hulusi Doğan, **İhracat Pazarlaması ve İşlemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005, s.38.

⁶⁹ <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁷⁰ <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 22.04.2017.

Türkiye ve Suudi Arabistan'ın karşılıklı taraf oldukları bazı anlaşmalar, resmi ilişkiler kapsamında yer alır. Anlaşmalara örnekler aşağıdaki gibidir⁷¹:

- Türkiye Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan Krallığı arasında iki akit devletin hava taşımacılık teşebbüslerinin faaliyetleri dolayısıyla alınan vergilerde karşılıklı muafiyet anlaşması,

Karar No: 90/516

Tarih: 22.05.1990

Resmi Gazete No: 20566

Resmi Gazete Tarihi: 02.07.1990

- Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı Hükümeti arasında ticaret anlaşması,

Karar No: 7/8547

Tarih: 02.07.1974

Resmi Gazete No: 14959

Resmi Gazete Tarihi: 28.07.1974

- Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı arasında deniz taşımacılığı işletmeciliğinin koordine edilmesi ve düzenlenmesi için anlaşma,

Karar No: 86/10663

Tarih: 06.05.1986

Resmi Gazete No: 19122

Resmi Gazete Tarihi: 30.05.1986

Yukarıda yer verilen örnekler, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin hangi konularda olabileceğine dair fikir vermektedir. Ülkelerin resmi ilişkilerini gösteren anlaşmaların imza tarihleri oldukça eski görünse de, ilişki geliştirilen alanları

⁷¹ İstanbul Ticaret Odası, **Suudi Arabistan Ülke Raporu**, 2006, s.8.

göstermesinin yanında, iki ülkenin 1980’li yıllarda yakınlaştığını ve Turgut Özal dönemi Türkiye’inde ilişkilerin geliştiğini doğrulaması bakımından ayrıca önemlidir.

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki resmi ilişkiler gereğince iki ülke arasında 1929 yılında Mekke’de imzalanan anlaşma ile başlayarak çok sayıda anlaşma imzalandığını söylemek mümkündür.⁷² Kimi zaman iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler, kimi zaman bölgesel gelişmeler, kimi zaman da küresel gelişmelerin etkisinde iki ülkenin kurdukları resmi ilişkileri imzalanan anlaşmalarla neticelendirdikleri görülmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken ayrıntıların başında, dönemsel gelişmeler ile Türkiye ve Suudi Arabistan’ın kendi çıkarlarının belirleyici roller üstendiği gelmelidir.

Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki resmi ilişkilerin neleri içerdiğine yönelik Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın resmi internet sitesinde paylaşılan anlaşmalar konunun anlaşılmasına katkıda bulunacaktır. Bu kapsamda yer alan verilere şunlardır⁷³ :

Akdedilmiş olan anlaşmalar:

1. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması (1974)
2. Ticaret Anlaşması (1974)
3. Kültür Anlaşması (1974)
4. Hava Ulaştırma Anlaşması (1987)
5. Güvenlik İşbirliği Anlaşması (2005)
6. Türk-Suudi İş Konseyi Kuruluş Anlaşması (2003)
7. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı Mutabakat Zaptı (2004)
8. Türk Standartları Enstitüsü (TSE) ve Suudi Standartlar Kurumu (SASO) Arasında Teknik İşbirliği Programı (2005)
9. Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması (2006) (Onay süreci devam etmektedir.)
10. Kara Ulaştırma Anlaşması (2006) (Onay süreci devam etmektedir.)

⁷² <http://riyad.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=122057>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

⁷³ <http://riyad.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121158>, Erişim Tarihi: 23.04.2017.

11. Dışışleri Bakanlıkları arasında İstişare Mekanizması Kurulmasına Dair Protokol (2006)
12. Sağlık Alanında İşbirliği Anlaşması (2006) (Onay sũreci devam etmektedir.)
13. Arşivcilik Alanında İşbirliği Protokolũ (2006)

Gũndemde olan ve imza sũreci devam eden anlaşmalar:

1. Çifte Vergilendirmenin Őnlenmesi Anlaşması
2. Deniz Taşımacılığı Anlaşması
3. Gençlik ve Spor Alanında İşbirliği Anlaşması,
4. Turizm Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı,
5. Cezai Konularda Adli İşbirliği Anlaşması,
6. Suçluların İadesi ve Hũkũmlũlerin Transferi Anlaşması,
7. Askeri İşbirliği ereve Anlaşması
8. Kũltũrel Değişim Programı

Gũrũldũęũ ũzere Tũrkiye ve Suudi Arabistan arasında ekonomik, teknik, ticari, kũltũrel ve gũvenlik gibi pek çok konuda resmi temaslar gerçekleşmiş ve bu temaslar anlaşmayla neticelendirilmiştir. Bunun yanı sıra ifte verginin Őnlenmesi, deniz taşımacılığı, turizm, spor, askeri işbirliği ve suçluların iadesi gibi pek çok konuda imza sũreci devam eden anlaşmanın bulunduğu da yine elde edilen çıkarımlar arasındadır.

2000 yılından sonra gelişen ve gelişmeye devam eden Tũrkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri kapsamındaki resmi ilişkiler açısından verilen bilgiler, karşılıklı işbirliğinin gelişmekte olduğunu gũstermiřtir. Farklı dũřũnũlen konuların varlığı bulunsa da Tũrkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin genel manada işbirliği içerisinde yũrũdũęũnũ sũylemek mũmkũndür. Çalışmanın bu kısmında verilen bilgiler aracılığıyla ulaşılan bulgular da bu ifadeleri destekler nitelikte gũrũnmektedir.

2.2. SUUDİ ARABİSTAN - TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİ ETKİLEYEN KÜRESEL VE BÖLGESEL GELİŞMELER

Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin olumsuz yönde seyrinden bahsetmek mümkün olmasa da uzun yıllar olumlu bir yönde gelişen ilişkilerin varlığı da gözlenmemiştir. 2000 sonrasında Türkiye'deki hükümet değişikliği ile birlikte güncellenen dış politika neticesinde bu durum değişmeye başlamıştır. Kral Abdullah, Türkiye'yi iki kez ziyaret etmiş ve resmi ziyaret gerçekleştiren ilk Suudi Kral olmuştur.⁷⁴ Sözü edilen gelişmenin yanı sıra bölgesel ve küresel düzeyde yaşanan gelişmeler, Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkilemektedir. Çalışmanın bu kısmındaki inceleme gereğince, Türkiye ve Suudi Arabistan ülkeleri arasındaki ilişkilerin seyrini belirleyen küresel gelişmeler ve bölgesel gelişmeler farklı başlıklar altında açıklanacaktır.

2.2.1. Küresel Gelişmeler

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri etkileyen temel bir faktör olarak küresel gelişmelerin etki biçimi şu şekilde açıklanabilir:

“İki ülke ilişkilerinin gelecekte iyi yönde ilerlemesi ya da bozulması; küresel güçlerin bölge politikaları, küresel güç dağılımında ve küresel enerji pastasında gerçekleşecek muhtemel değişiklikler, uluslararası sistemle yeniden bütünleşmekte olan İran ile ilişkiler, İsrail'in durumu, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın yeni bölgesel gelişmeler karşısında bölgede birbirine zıt unsurları desteklemeleri, tarafsız kalmaları ya da engellemeleri gibi faktörler tarafından belirlenecektir.”⁷⁵ Buradaki ifadelerde her ne kadar bölgesel aktörlerin etkilerine değinilmiş olsa da küresel gelişmelere göre şekillenmesi sebebiyle küresel gelişmeler kısmında yer verilmesi uygun görülmüştür.

Dünyadaki petrol kaynaklarının büyük bir kısmına sahip olması, Suudi Arabistan'ın dış politikasını şekillendiren bir faktördür ve dünyadaki diğer ülkelerin Suudi Arabistan'a karşı pozisyonunu belirlemesi sebebiyle küresel gelişmeler kapsamında yer alır. 1973'teki petrol krizi, Suudi Arabistan'ın sahip olduğu petrol

⁷⁴ Muhittin Ataman, “Kral Abdullah Sonrası Dönemde Suudi Arabistan: Sudeyrilerin Geri Dönüşü”, **Siyaset Eğitim Toplum Araştırmaları Vakfı Perspektif**, Sayı.88, 2015, s.3

⁷⁵ Özev, 2016, s.24.

kaynaklarının ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyen bir faktör olarak nasıl küresel düzeye ulaşabildiğini göstermesi bakımından iyi bir örnektir. Zira bu dönemde Suudi Arabistan, petrol ambargosu uygulanmasında belirleyici rol oynamıştır.⁷⁶

11 Eylül olayı, Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen küresel gelişmeler arasından en öne çıkanı olarak belirtilebilir. Nitekim bu gelişme tüm dünyada dengeleri değiştirmiş ve yeni bir döneme girilmesini beraberinde getirmiştir. El Kaide örgütünün faaliyetlerinin Suudi Arabistan ile batı ülkeleri arasındaki ilişkilerin bozulmasını beraberinde getirmesinin neticesinde, Suudi Arabistan, yeni işbirliklerine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Suudi Arabistan'ı ötekileştirmekten vazgeçtiği, Suudi Arabistan'ın ise Türkiye'nin Batı'ya yönelim politikasını kabul ettiği bilinmektedir.⁷⁷

Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen küresel faktörlerden biri de dünyada ihracat konusunda yaşanan gelişmelerdir. Ekonomiye yön veren gelişmelerden biri olarak ihracat, küresel düzeyde önem kazanmaya devam ederek iki ülke arasındaki ilişkiler üzerinde etkili hale gelmiştir. Buna göre Türkiye ve Suudi Arabistan arasında petrol ve kimyasal ürünlere dayalı bir ihracat ilişkisinden bahsedilmektedir.⁷⁸ İşlenen ürünler ile inşaat demiri, bu kapsamda yer alan bir başka etkendir. Çalışmanın bir sonraki kısmında ayrıntılı şekilde inceleneceği için bu husus yüzeysel olarak ele alınmaktadır. Bunun sebebi de küresel ekonomik gelişmelerin Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler üzerinde etkili olduğunu göstermesidir.

2.2.2. Bölgesel Gelişmeler

Bölgesel gelişmeler, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler üzerinde daha fazla etkiye sahiptir. İki ülkenin de Orta Doğu'da yer alması ve Orta Doğu'da uzun zamandır bir istikrarın bulunmaması, bölgesel gelişmelerin etkisini artırmıştır. Türkiye ve Suudi Arabistan'ın bölgedeki ortak çıkarları, bölgesel gelişmelerin etkisini

⁷⁶ Efegil, 2013, s.109.

⁷⁷ Ataman, 2009, s.76.

⁷⁸ <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282> , Erişim Tarihi: 23.04.2017.

beraberinde getirmiştir. Buna göre iki ülkenin bölgedeki ortak çıkarları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır⁷⁹ :

- i. İran başta olmak üzere Orta Doğu'daki mezhepçi yaklaşımın iki ülkeye zarar verecek olması,
- ii. Irak'taki kaosu iki ülke için siyasal, ekonomik ve sosyal açıdan tehditler içermesi,
- iii. Hizbullah başta olmak üzere terör örgütlerinin bölgede istikrarsızlık yaşanmasına neden olması,
- iv. İsrail'e karşı izlenecek olan politika,
- v. Irak işgali örneğinde olduğu gibi bölgede artan Batı etkisinin iki ülkeye vereceği zararlar,
- vi. Ekonomik açıdan geliştirilecek işbirliklerinin büyümeye katkıda bulunacak olması,
- vii. Bölgede barış ve istikrarın artmasının bölge halkının refah düzeyini artıracak olması şeklindedir.

Sıralanan maddelerden de anlaşılacağı üzere; Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkileri kapsamında, bölgede yaşanan siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel olayların iki ülkenin ortak çıkarları arasında yer alabildiği, bunun da Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini doğrudan etkilemesinin söz konusu olduğu anlaşılmıştır.

İran ile Suudi Arabistan arasındaki rekabet, Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen bölgesel gelişmelerden bir tanesidir. İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin gerginliği çok eskilere dayanmaktadır. Arap Baharı sonrasında ise gerginliğin zirve yaptığını söylemek mümkündür.⁸⁰ Bu da bölgesel bir gelişme olarak Türkiye'nin yanı sıra tüm Orta Doğu ülkelerini ilgilendiren ve etkileyen bir faktör haline almıştır.

⁷⁹ Ayhan, 2010, s.32.

⁸⁰ http://file.setav.org/Files/Pdf/20160121192240_analiz148.pdf, Erişim Tarihi: 25.04.2017.

Arap Baharı, sadece Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini değil, tüm Orta Doğu'yu etkileyen bir gelişmedir. Arap Baharı ile birlikte İran ve Suudi Arabistan arasındaki jeopolitik ve ideolojik rekabet en yüksek düzeye ulaşmıştır. Bunun yanı sıra İran'ın Körfez ülkelerindeki etkinliğini artırmasını tehdit olarak algılayan Suudi Arabistan, Bahreyn ve Yemen'e askeri müdahalede bulunmuştur. Bu gelişmeler yaşanırken Türkiye'nin takındığı tavır, Suudi Arabistan tarafından Orta Doğu'da İran'ı dengeleyici olarak değerlendirilmektedir.⁸¹ Anlaşılacağı üzere, Arap Baharı ile birlikte oluşan koşullar, Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini doğrudan ya da dolaylı olacak şekilde etkilemiştir.

Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerini etkileyen bölgesel gelişmelerden bir tanesi de Suriye meselesidir. Suriye'deki iç savaş, altıncı yılına girmiş durumdadır ve yakın zamanda Suriye'de bir çözüme varılması pek mümkün görünmemektedir. Suriye'deki savaşta muhalifleri destekleyen Suudi Arabistan, Özgür Suriye Ordusu ile ilişkileri iyileştirme yolunu tercih etmektedir. Bunun bir getirisi olarak da aynı grupları destekleyen Türkiye ile ilişkilerin de geliştirilmesi beklenmektedir.⁸²

Bölgesel gelişmeler özelinde Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkileri şu şekilde açıklamak mümkündür: “Suriye ve Irak'taki son gelişmeler Suudi Arabistan ve Türkiye'yi birlikte davranmaya sevk etmiştir. Suudi Arabistan'ın bu iki ülkede etkisini gittikçe artıran İran'ı dengeleme amacı, Türkiye'nin Rusya ile yaşadığı gerilimler ve PKK ile mücadelede destek arayışı bölgesel politikalarda iki ülke çıkarlarındaki benzerliklerin artmasına neden olmuştur.”⁸³ Bu ifadeler ve çalışmanın bu kısmında değinilen veriler göz önüne alındığında, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerin giderek daha yoğun bir hale gelmesine yönelik beklentilerden bahsedilmesi mümkündür.

⁸¹ Efegil, 2013, s.111.

⁸² Ataman, 2015, s.7.

⁸³ Özev, 2016, s.24.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SUUDİ ARABİSTAN VE TÜRKİYE TİCARİ İLİŞKİLERİ

Günümüzde yaşanan hızlı değişimler, ülkeleri ekonomik açıdan etkilemektedir.⁸⁴ Bu nedenle ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerin önemi giderek artmaktadır. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin açıklanmasına ayrılan bu kısımda, ilk olarak ticari ilişkilerin başlaması hakkında bilgi verilecektir. Ticari ilişkilerin başlangıcına dair veri paylaşımının ardından Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret ilişkileri hakkında araştırma yapılacaktır. Elde edilen bulgular hakkında değerlendirmeler yapılması ve öngörülerin açıklanması, üçüncü bölüm içerisindeki son araştırma konusunu meydana getirmektedir.

3.1. TİCARİ İLİŞKİLERİN BAŞLAMASI

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin başlangıcı 1960'lı yıllara uzanmaktadır. Türkiye'nin ekonomik açıdan içinde bulunduğu kötü durumun etkisiyle Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere Orta Doğu ülkeleri ile ticari ilişki içerisine girmemiştir. 1960'lı yıllar itibariyle Türkiye'nin petrol ihtiyacı sebebiyle Suudi Arabistan ile ilişkilerinde gelişmeler olmaya başlamıştır.⁸⁵ Aynı dönemde Türkiye'nin diğer Orta Doğu devletleri ile de ilişkilerini geliştirmeye başladığını söylemek mümkündür.

Çalışmanın bu kısmına kadar verilen bilgilerde Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere dair giriş niteliği taşıyan veriler elde edilmiştir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında yapılacak olan değerlendirmede nispeten yüzeysel bir biçimde inceleme yapılacaktır. Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri açıklanırken ticari anlaşmalar ile Türk ve Suud vatandaşlarının gerçekleştirdiği müşterek çalışmalar başlıkları altında açıklama getirilmesi planlanmıştır.

⁸⁴ Yusuf Gümüş, *Lojistik Faaliyetler ve Maliyetler*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2012, s.1

⁸⁵ Yeşim Demir, "1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri", *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı.18-19, 2009, s.209.

3.1.1. Ticari Anlaşmalar

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ticari anlaşmalar kapsamında; “Türkiye Cumhuriyeti İle Suudi Arabistan Krallığı Arasında İki Akit Devletin Hava Taşımacılığı Teşebbüslerinin Faaliyetleri Dolayısıyla Alınan Vergilerde Karşılıklı Muafiyet Anlaşması” imzalanmıştır. 1989 tarihinde imzalanan anlaşmanın içeriği iki ülke arasındaki hava taşımacılığında taşımacılık teşebbüslerinin karşılıklı olarak vergilerden muaf tutulmasıdır.⁸⁶

Ülkelerarası ilişkiler geliştikçe yapılan anlaşmaların işbirliğine döndüğü görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ile Suudi Arabistan Krallığı arasındaki yatırımların karşılıklı teşviki ve korunmasına ilişkin anlaşma da bu kapsamda değerlendirilmeye müsaittir. Böyle bir anlaşma imzalanması ile birlikte her iki ülke de ekonomik işbirliklerini artırmayı hedeflemişlerdir.⁸⁷

Görüldüğü üzere Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler, ülkeler arasındaki yakınlaşma ile daha kapsamlı bir hal almaya başlamıştır. İlk kez 1960’lı yıllarda ticari ilişkiler geliştiren iki ülke, yakın dönemde daha fazla işbirliği içerisine girme eğilimi göstermektedir. Gelecekte bu durumun devam etmesine yönelik beklentilerden bahsedilmektedir.

3.1.2. Türk ve Suud Vatandaşlarının Gerçekleştirdiği Müşterek Çalışmalar

Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri kapsamında müşterek çalışmaların önemli bir yeri bulunmaktadır. 2003 yılından bu yana konuyla ilgili girişimlerin artış eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye-Suudi Arabistan iş konseyi oluşturulması bu kapsamdaki önemli adımlardan biridir ve konseyle ilgili hususlar aşağıdaki gibi açıklanmaktadır.

⁸⁶ http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuat/uluslararası_mevzuat/SARABISTAN.htm , Erişim Tarihi: 10.05.2017.

⁸⁷ http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan/yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmasi?_afLoop=1872222870001368&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D1872222870001368%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dhrx57xn7k_605, Erişim Tarihi: 10.05.2017.

“2003 yılında Suudi Arabistan Ticaret ve Sanayi Odaları Konseyi ile imzalanan anlaşma ile DEİK çatısı altında kurulan DEİK/Türkiye-Suudi Arabistan İş Konseyi, Suudi Arabistan ile mevcut ticari ilişkiler ve işbirliği potansiyeli düşünüldüğünde, iki ülke arasındaki ticaret hacminin geliştirilmesinin yanı sıra taahhüt, turizm ve karşılıklı yatırım alanlarında da işbirliğinin ve ortak yatırımların artırılması, üçüncü ülkelerde Türk-Suud işbirliği imkânlarının değerlendirilmesi, ticareti ve ortak girişimleri kısıtlayıcı mevzuat ve uygulamaları tespit ederek, bunların kaldırılması veya iyileştirilmesi yönünde ilgili mercilere tavsiyelerde bulunulması ile Türkiye'nin ve Türk ekonomisinin Suudi Arabistan'da tanıtımına katkıda bulunulması amacıyla çalışmalarını sürdürmektedir.”⁸⁸

3.2. TÜRKİYE - SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ (2000 – 2015)

2010 ve 2015 yılları arası Türkiye ve Suudi Arabistan dış ticaret ilişkileri incelenirken, her yıl için ihracat ve ithalat verilerinin aylara göre değerlendirmesi yapılacaktır. Böylece Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret ilişkilerinin içeriği kapsamlı bir şekilde açıklanmış olacaktır. Bu inceleme boyunca Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatı ve Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı şeklinde ilerleme kaydedilecektir.

3.2.1. 2000 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2000 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

⁸⁸ <http://deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleleri-turkiye-suudi-arabistan-is-konseyi> , Erişim Tarihi: 11.05.2017.

3.2.1.1. İthalat

Tablo 9. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2000 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	69.403
Şubat	77.666
Mart	71.103
Nisan	59.657
Mayıs	66.635
Haziran	63.939
Temmuz	72.172
Ağustos	97.584
Eylül	69.607
Ekim	103.830
Kasım	126.955
Aralık	83.132
2000 YILI TOPLAM	961.682

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 9’da görüldüğü üzere Türkiye'nin Suudi Arabistan’dan 2000 yılındaki toplam ithalatı 961 milyon dolardır. Ekim ve Kasım ayındaki ithalat rakamlarının daha yüksek olduğunun dikkat çektiği tabloda, diğer ayların daha düşük ve birbirine yakın düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Suudi Arabistan’ın Türkiye'ye olan ithalatında, o dönemde iki ülke arasındaki ilişkilerin yakınlık düzeyinin de göz önünde bulundurulmasında fayda vardır. Yine ilgili dönemde Türkiye'nin ekonomik gücü, Suudi Arabistan’dan yapılan ithalat rakamlarını doğrudan etkileyen faktörlerden bir tanesidir.

3.2.1.2. İhracat

Tablo 10. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2000 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	21.878
Şubat	29.084
Mart	37.332
Nisan	32.834
Mayıs	26.262
Haziran	29.567
Temmuz	28.146
Ağustos	25.954
Eylül	30.789
Ekim	40.577
Kasım	42.611
Aralık	41.519
2000 YILI TOPLAM	386.554

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 10'da görüldüğü üzere 2000 yılında Suudi Arabistan'a yapmış olduğumuz ihracat, 386 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu da 2000 yılı içerisinde ihracatın, ithalatın yaklaşık 3'te 1'i seviyesinde kaldığını göstermektedir. O dönemde standart ve istikrarlı ihracat ürünlerine sahip olmayan bir ülke oluşumuz sebebiyle bu verilerin ortaya çıkması söz konusu olmuştur. Yılın son çeyreğinde belirli bir artış meydana gelmesine karşın, bu artışın sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. 2000 yılı için iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat verilerinin düzeyinin düşük olduğunun yanı sıra Suudi Arabistan'dan ithalatının, ihracatının çok üzerinde olması, Türkiye açısından düşündürücüdür.

3.2.2. 2001 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2001 yılındaki ithalat ve ihracat verileri, tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.2.1. İthalat

Tablo 11. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2001 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	58.337
Şubat	80.535
Mart	63.581
Nisan	60.672
Mayıs	95.975
Haziran	62.703
Temmuz	59.254
Ağustos	59.379
Eylül	58.790
Ekim	48.177
Kasım	40.362
Aralık	42.280
2001 YILI TOPLAM	729.645

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 11'deki verilerde Türkiye'nin 2001 yılında Suudi Arabistan'dan ithalat miktarları görülmektedir. Şubat ve Mayıs ayı dışındaki aylarda kayda değer bir farklılığın dikkat çekmediği verilerde, yılsonu toplamının 729 milyon dolar düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Bir önceki yıla göre yaklaşık 4'te 1 oranında azalış olduğunu gösteren bu veriler, Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı krizin yansıması olarak değerlendirilebilir. Suudi Arabistan'ın da 11 Eylül olaylarının etkisinde olduğu bir dönem olduğu düşünüldüğünde, önceki yıla göre daha düşük düzeyde ihracatın olması normal karşılanmaktadır.

3.2.2.2. İhracat

Tablo 12. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2001 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	32.556
Şubat	41.077
Mart	37.842
Nisan	36.201
Mayıs	43.097
Haziran	30.089
Temmuz	39.661
Ağustos	53.957
Eylül	38.676
Ekim	55.003
Kasım	64.914
Aralık	27.568
2001 YILI TOPLAM	500.642

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 12’de Türkiye'nin Suudi Arabistan’a 2001 yılındaki ihracatı ile ilgili rakamlar yer almaktadır. Suudi Arabistan tarafından daha fazla alımın gerçekleştiğini gösteren bu rakamlar, bir önceki yıla göre yaklaşık 3’te 1’lik bir artışı işaret etmektedir. 2001 yılı için Türkiye’den Suudi Arabistan’a ihracat artış gösterirken, Suudi Arabistan’dan Türkiye’ye ithalat azalma eğiliminde olmuştur. Aynı yıl içerisindeki ihracat ve ithalat dengesi açısından değerlendirme yapılacak olduğunda ise bir önceki yıla benzer şekilde Türkiye’nin ithalatının daha fazla olması söz konusudur. Ancak aradaki farkın bir yıl içerisinde önemli ölçüde azaldığı, tablolarda dikkat çeken hususlardan biridir.

3.2.3. 2002 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2002 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.3.1. İthalat

Tablo 13. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2002 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	6.202
Şubat	6.055
Mart	8.338
Nisan	6.962
Mayıs	15.500
Haziran	9.294
Temmuz	8.373
Ağustos	12.497
Eylül	9.700
Ekim	9.381
Kasım	11.477
Aralık	17.048
2002 YILI TOPLAM	120.828

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 13'te 2002 yılındaki ithalat verileri yer almaktadır. Yıllık bazda ulaşılan veriler, oldukça düşük düzeyde olan bir ithalat değerini göstermektedir. Bu denli büyük bir düşüşün yaşanmış olması oldukça dikkat çekicidir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkilerinin atlatılamamış olması ve söz konusu dönemde Türkiye'de gerçekleşen seçim sebebiyle ekonomik ve politik istikrarın olmaması, ithalat verilerinin büyük bir düşüş yaşamasına neden olmuştur. 2 yıl öncesinde milyar dolar düzeyinde olan Suudi Arabistan'dan ithalat, 2002 yılı içerisinde 120 milyon dolara düşmüştür.

3.2.3.2. İhracat

Tablo 14. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2002 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	47.107
Şubat	38.929
Mart	39.360
Nisan	41.306
Mayıs	55.646
Haziran	45.661
Temmuz	36.898
Ağustos	48.885
Eylül	51.921
Ekim	64.675
Kasım	48.124
Aralık	39.131
2002 YILI TOPLAM	554.643

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 14, 2002 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatının 550 milyon dolar düzeyinde olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin bir önceki yıla benzer bir sonuç elde ettiği ihracat rakamları, aynı yıl içerisinde ithalattaki düşüşün, ihracat faaliyetlerine yansımadığını göstermektedir. Aylara göre benzer performansların sergilenmiş olduğu 2002 yılında, Türkiye'nin ihracat değerlerinin, ithalat değerlerinin önüne geçtiği görülmektedir. Başka bir deyişle, söz konusu dönemde Türkiye, Suudi Arabistan'dan ithal ettiğinden daha fazlasını Suudi Arabistan'a ihraç etmiştir. Daha önceki yıllar ile kıyaslandığında, bu denli hızlı bir şekilde, ihracatın ithalatın önüne geçmiş olması, ekonomik açıdan zor günler geçiren bir Türkiye için başarı kabul edilebilir.

3.2.4. 2003 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2003 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.4.1. İthalat

Tablo 15. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2003 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	13.501
Şubat	9.432
Mart	18.350
Nisan	18.978
Mayıs	15.902
Haziran	16.256
Temmuz	17.471
Ağustos	14.471
Eylül	16.595
Ekim	27.202
Kasım	23.408
Aralık	16.957
2003 YILI TOPLAM	208.521

Kaynak : www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 15'teki verilerde, 2003 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı yer almaktadır. Bir önceki yılda büyük düşüş gösteren ithalat verilerinin kayda değer bir artış göstermediği, tablodaki veriler aracılığıyla yapılabilecek çıkarımlardan bir tanesidir. 2003 yılının Türkiye ve Suudi Arabistan da dâhil olmak üzere bölge ülkeleri için zorlu geçmesi (Irak'ın işgal edilmesi), Suudi Arabistan'ın ihracat, Türkiye'nin de ithalat performanslarını etkilemiş olduğu söylenebilir. Bu durum aynı yıl içerisindeki ihracat verilerinin açıklanması ile birlikte daha net bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

3.2.4.2. İhracat

Tablo 16. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2003 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	68.584
Şubat	43.648
Mart	40.079
Nisan	49.566
Mayıs	63.696
Haziran	48.991
Temmuz	94.495
Ağustos	64.765
Eylül	77.701
Ekim	77.486
Kasım	51.873
Aralık	60.592
2003 YILI TOPLAM	741.475

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.05.2017.

Tablo 16'daki verilere göre, Türkiye'nin Suudi Arabistan'a olan 2003 yılı ihracatı 750 milyon dolar seviyesindedir. Önceki yılda 550 milyon dolar düzeyinde olan ihracatın, yaklaşık yüzde 50 düzeyinde bir artış göstererek bu seviyeye ulaşması, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin belirli bir düzeye ulaştığını göstermektedir. Türkiye'nin 2003 yılındaki ihracat verileri, Suudi Arabistan ile ticareti için ihracatın ithalatı karşılama düzeyini artırmıştır. Bu da ithalat düzeyinin azalmasına karşın ihracatta olumlu bir ilerleyiş olduğunu göstermektedir.

3.2.5. 2004 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2004 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.5.1. İthalat

Tablo 17. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2004 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	20.678
Şubat	27.862
Mart	28.287
Nisan	22.737
Mayıs	12.873
Haziran	14.206
Temmuz	13.359
Ağustos	18.981
Eylül	27.767
Ekim	46.947
Kasım	46.184
Aralık	74.061
2004 YILI TOPLAM	353.942

Kaynak : www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 14.05.2017.

Tablo 17'deki 2004 yılı ithalat verileri, 2002 yılında en az seviyelerde olan Suudi Arabistan'dan ithalatın artmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle 2004 yılının son çeyreğindeki artış dikkat çekmektedir. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmanın henüz başlamadığı bir dönemde gerçekleşen rakamsal artışlar, iki ülkenin ticari ilişkiler potansiyelinin göstergesi olarak kabul edilebilir. 2004 yılı sonundaki Türkiye'nin ithalat değeri, 353 milyon dolar olarak belirlenmiştir.

3.2.5.2. İhracat

Tablo 18. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2004 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	59.618
Şubat	48.376
Mart	54.644
Nisan	75.382
Mayıs	58.139
Haziran	64.289
Temmuz	53.817
Ağustos	57.334
Eylül	68.926
Ekim	75.750
Kasım	59.416
Aralık	92.827
2004 YILI TOPLAM	768.519

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 14.05.2017.

Tablo 18'de görüldüğü üzere, Türkiye'nin 2004 yılında Suudi Arabistan'a ihracatı 768 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllara hemen hemen aynı değerlerde gerçekleşen ihracat rakamları, Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkilerin belirli bir çerçeveye oturmaya başladığı şeklinde yorumlanabilir. İhracatla ithalat arasındaki fark açısından değerlendirme yapıldığında ise yine ihracatın daha yüksek bir değerde olduğu yönünde çıkarım yapılmaktadır. Bu veriler, Türkiye'nin yaşamış olduğu ekonomik krizlerin etkisini üzerinden atmaya başladığı şeklinde yorumlanmaya da müsaittir.

3.2.6. 2005 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2005 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.6.1. İthalat

Tablo 19. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2005 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	81.759
Şubat	66.835
Mart	66.459
Nisan	103.839
Mayıs	43.006
Haziran	31.803
Temmuz	34.557
Ağustos	26.526
Eylül	48.114
Ekim	28.122
Kasım	27.367
Aralık	28.809
2005 YILI TOPLAM	587.196

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 14.05.2017.

2005 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatının 587 milyon dolar düzeyinde gerçekleştiğini gösteren veriler, Tablo 19'da yer almaktadır. Nisan ayında 103 milyon dolarlık bir ithalatın olması, 3 sene önceki yıllık verinin neredeyse yakalandığını göstermektedir. Bu da Suudi Arabistan ile ithalat konusundaki artışı gösteren önemli bir göstergedir. 2005 yılının ilk 4 ayında elde edilen veriler, diğer aylara göre oldukça yüksek düzeyde gerçekleşmiştir ve bu durum dönemsel değişkenlerin etkisini göstermektedir. Yine 2002 yılından itibaren ithalat rakamlarının yükseliş eğiliminin 2005 yılında da devam ettiğini göstermesi bakımından yukarıdaki veriler önemlidir.

3.2.6.2. İhracat

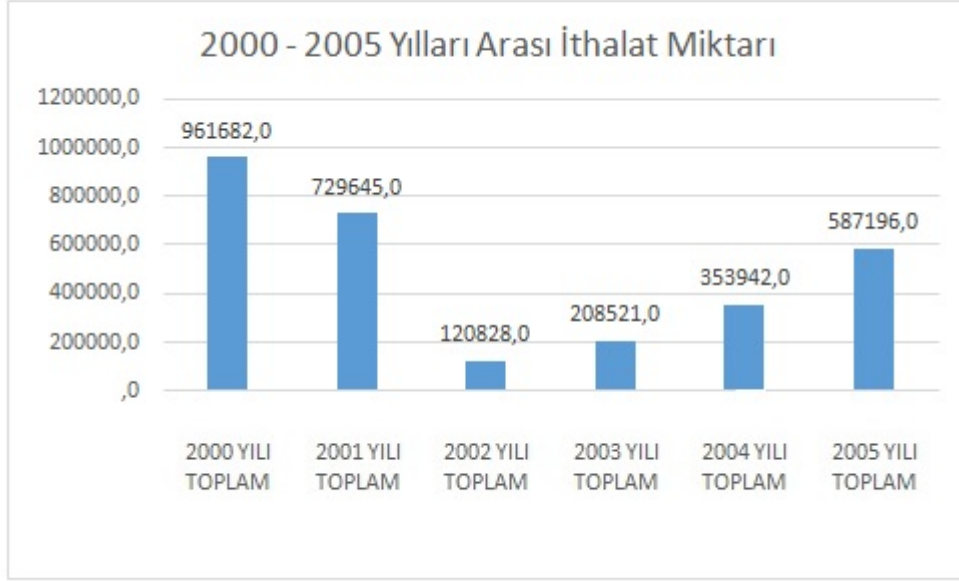
Tablo 20. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2005 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	55.154
Şubat	67.073
Mart	86.565
Nisan	83.005
Mayıs	87.455
Haziran	80.226
Temmuz	73.350
Ağustos	67.192
Eylül	88.263
Ekim	95.150
Kasım	58.857
Aralık	119.814
2005 YILI TOPLAM	962.156

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 14.05.2017.

Tablo 20’de, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ihracat ilişkisinin milyar dolar düzeyine yaklaştığını gösteren veriler yer almaktadır ve 2005 yılı ihracatının 962 milyon dolar olduğu tespit edilmiştir. Özellikle yılın son ayındaki 120 milyon dolarlık ihracat dikkat çekmektedir. Önceki yıla ve yıllara göre artış eğiliminin devam ettiğini işaret eden veriler, Türkiye’nin Suudi Arabistan tarafından ticari ilişkilerde önemli bir partner olarak algılanmaya başladığını işaret etmektedir. İthalatın da artış eğiliminde olması sebebiyle, ihracat ve ithalat rakamları arasındaki farkın büyük bir artış gösterdiğini söylemek mümkün değildir.

Grafik 1. 2000 - 2005 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı

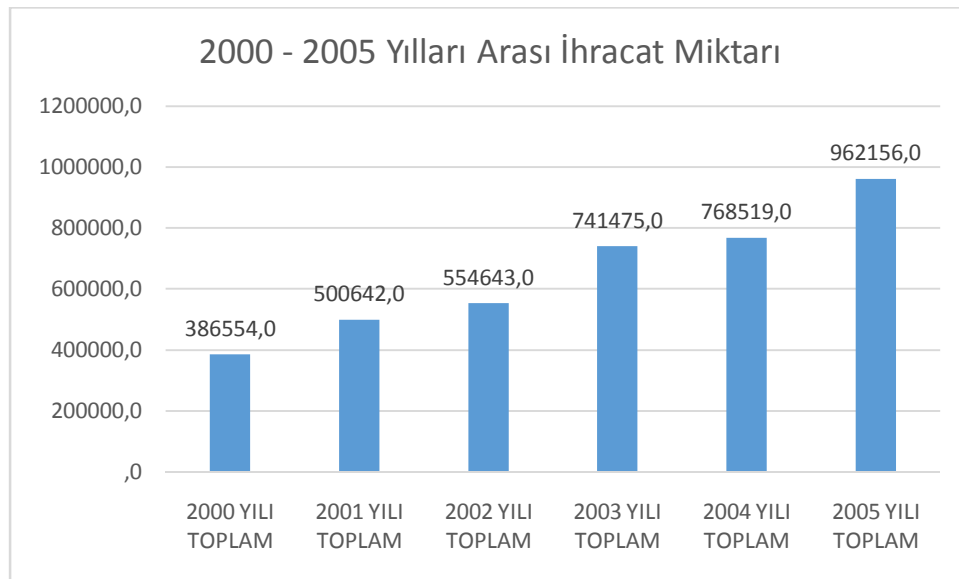
Grafik 1’de 2000 ile 2005 yılları arasındaki ithalat miktarı gösterilmektedir.

Tablo 21. 2000 - 2005 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı

Dönem	İthalat Miktarı (Bin \$)
2000 – 2005 Yılları	2.961.814

Tablo 21’de ise son beş yıla ait ithalat miktarının toplamı görülmektedir. Geride kalan beş yıldaki toplam ithalat miktarı, 2.961.814.000 Amerikan Doları’dır.

Grafik 2. 2000 - 2005 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı

Grafik 2’de 2000 ile 2005 yılları arasındaki ihracat miktarları görülmektedir. Tablo 22’de ise bu dönemdeki toplam ihracat miktarı görülmektedir. Söz konusu beş yıllık periyotta ithalat miktarı toplamda 3.913.989.000 Amerikan Doları’dır.

Tablo 22. 2000 - 2005 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı

Dönem	İhracat Miktarı (Bin \$)
2000 – 2005 Yılları	3.913.989

3.2.7. 2006 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2006 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.7.1. İthalat

Tablo 23. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2006 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	37.668
Şubat	30.409
Mart	35.660
Nisan	112.822
Mayıs	36.768
Haziran	55.387
Temmuz	55.605
Ağustos	41.558
Eylül	76.785
Ekim	39.114
Kasım	47.896
Aralık	53.360
2006 YILI TOPLAM	623.031

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 14.05.2017.

Tablo 23'te, 2006 yılındaki ithalat verilerinin çok fazla bir artış göstermediği, bir önceki yıl değerlerine oldukça yakın düzeyde gerçekleşen rakamların bulunduğu tespit edilmiştir. Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkilerinin artış eğilimi sürmektedir fakat Nisan ayı dışında dikkat çeken bir ithalat rakamının varlığı söz konusu değildir. Yıl içerisindeki ithalat rakamları, 623 milyon dolar seviyesinde bir değer varlığını ortaya koymuştur ve bu durum beklentilerin altında kalan bir sonuç olarak dikkate alınmaktadır.

3.2.7.2. İhracat

Tablo 24. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2006 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	52.586
Şubat	55.301
Mart	111.336
Nisan	62.224
Mayıs	59.688
Haziran	92.736
Temmuz	77.860
Ağustos	98.661
Eylül	76.891
Ekim	71.644
Kasım	90.732
Aralık	133.568
2006 YILI TOPLAM	983.227

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 14.05.2017.

Tablo 24'te, 2006 yılındaki ihracat rakamlarının 983 milyon dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu da bir önceki yıllara benzer bir ihracat sonucunun elde edildiği anlamına gelmektedir. Mart ve Aralık ayındaki ihracat değerlerinin yüksekliğinin dikkat çektiği tabloda, yılsonu itibarıyla kayda değer bir artışın olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Dolayısıyla tıpkı ithalat verileri gibi ihracat verileri de paralel bir gelişim izlemiştir. Bu da önceki birkaç yılda gözlenen artış eğiliminin

sürmesine yönelik beklentilerin karşılıksız kalması anlamına gelmektedir. İthalat ve ihracat verileri bakımından Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin 2006'da yatay seyrettiği anlaşılmaktadır.

3.2.8. 2007 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2007 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.8.1. İthalat

Tablo 25. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2007 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	41.286
Şubat	47.469
Mart	53.613
Nisan	58.531
Mayıs	54.646
Haziran	55.385
Temmuz	55.781
Ağustos	64.455
Eylül	49.396
Ekim	125.268
Kasım	71.865
Aralık	58.009
2007 YILI TOPLAM	735.702

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 15.05.2017.

Tablo 25'te görüldüğü üzere Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalat değeri 2007 yılında 735 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Bu da bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 20'lik bir değer artışı olduğunu göstermektedir. Tek başına Ekim ayındaki ithalat değeri, 2002 yılındaki değerden yüksektir ve bu ticari ilişkilerin gelişimini göstermesi bakımından oldukça önemli bir veridir. Ekim ayı dışında hemen hemen her ayın benzer

değerlere sahip olduğu dönemde, ticari ilişkilerinin artış potansiyelinin test edildiği yorumu yapılabilir.

3.2.8.2. İhracat

Tablo 26. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2007 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	95.215
Şubat	94.251
Mart	119.804
Nisan	117.312
Mayıs	109.659
Haziran	98.544
Temmuz	174.485
Ağustos	171.859
Eylül	109.630
Ekim	143.696
Kasım	165.332
Aralık	86.858
2007 YILI TOPLAM	1.486.918

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.05.2017.

Tablo 26'daki veriler, Türkiye'nin Suudi Arabistan'a olan ihracatının ilk kez milyar dolar düzeyine çıktığını göstermektedir ve ihracat değeri 2007 yılı için 1,5 milyar dolar düzeyinde olmuştur. Bir önceki yıla göre yüzde 50'den fazla artış olduğu anlamına gelen bu veri, önemli bir eşik olarak görünen milyar dolar düzeyinin aşılması ve yüksek artışın olması bakımından oldukça değerlidir. İhracat ve ithalat değerleri arasındaki farkın artmasını beraberinde getiren bu rakamlar, iki ülkenin ekonomik olarak ilişkilerini geliştirme isteğini göstermektedir. Siyasi ve ekonomik istikrar açısından iki ülkenin kat ettiği mesafe, ticaret hacminin artmasındaki önemli etkenlerden biridir.

3.2.9. 2008 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2008 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.9.1. İthalat

Tablo 27. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2008 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	70.722
Şubat	75.418
Mart	56.536
Nisan	71.241
Mayıs	65.743
Haziran	85.064
Temmuz	104.444
Ağustos	116.970
Eylül	62.868
Ekim	65.280
Kasım	67.536
Aralık	67.094
2008 YILI TOPLAM	908.917

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.05.2017.

Tablo 27'deki veriler, bir önceki yılı dikkate alarak bakıldığında, ithalattaki yükseliş trendinin devam ettiğini göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı milyar dolar düzeyine yaklaşmış ve 908 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla benzer oranlarda gerçekleşen artış, ülkeler arasındaki ithalat ve ihracatta farklı ürün gruplarının dâhil olduğu ve ticari ilişkilerin gelişmesini sürdürdüğü şeklinde değerlendirilebilir.

3.2.9.2. İhracat

Tablo 28. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2008 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	107.383
Şubat	139.510
Mart	137.329
Nisan	150.948
Mayıs	187.268
Haziran	274.201
Temmuz	234.881
Ağustos	201.236
Eylül	363.132
Ekim	139.100
Kasım	130.162
Aralık	136.726
2008 YILI TOPLAM	2.201.875

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2017.

Tablo 28, Türkiye ihracat rakamlarının yine yüksek bir artış hızıyla gerçekleştiğini göstermiştir. 1,5 milyar dolar olarak belirlenen 2007 yılı rakamlarının ardından 2008'de 2,2 milyar dolara ulaşılması, üst üste 2 yıl boyunca yüzde 50 artış sağlanması suretiyle bu değerlerin ortaya çıktığı anlamına gelmektedir. İthalattaki artışların ihracata yansıdığını göstermesi bakımından bu veriler oldukça önemlidir. Önceki birkaç yılda devam eden ihracatın ithalata olan fazlalığı eğiliminin, 2008 yılında da devam etmesi bu rakamları ayrıca değerli kılmaktadır. Tablo üzerinde dikkat çeken ayrıntılardan bir tanesi de her ay için 100 milyon dolar seviyesinin geçilmesi ve Eylül ayında bir rekor niteliği taşıyan 363 milyon dolarlık ihracat seviyesine ulaşılmasıdır.

3.2.10. 2009 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2009 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.10.1. İthalat

Tablo 29. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2009 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	50.135
Şubat	50.373
Mart	85.870
Nisan	53.504
Mayıs	42.488
Haziran	106.827
Temmuz	80.096
Ağustos	54.335
Eylül	49.576
Ekim	55.198
Kasım	61.268
Aralık	86.115
2009 YILI TOPLAM	775.784

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2017.

Tablo 29’da, Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerden bağımsız olarak gerçekleşen bir düşüş ile karşılaşmaktadır. İki ülkenin resmi ziyaretler aracılığıyla yakınlaştıkları bu dönemde, küresel mali krizin etkisiyle ithalat ve ihracat rakamlarının düşmesi beklenmiştir ve nitekim olmuştur. 2008 yılına göre yaklaşık yüzde 15 düzeyinde bir düşüşle Suudi Arabistan’dan ithalat 775 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Uzun bir aranın ardından ithalat değerinin düşmesi bakımından 2009 yılındaki veriler önem taşımaktadır.

3.2.10.2. İhracat

Tablo 30. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2009 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	106.696
Şubat	138.819
Mart	113.362
Nisan	150.877
Mayıs	116.009
Haziran	181.408
Temmuz	199.750
Ağustos	191.366
Eylül	124.159
Ekim	106.029
Kasım	174.160
Aralık	165.581
2009 YILI TOPLAM	1.768.216

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2017.

Tablo 30'da, Türkiye'nin Suudi Arabistan'a olan ihracatının 1,7 milyar dolar seviyesinde olduğu görülmekte, bir önceki yıla göre yaklaşık yarım milyar dolarlık bir azalma olduğunu göstermektedir ve bu rakam oldukça ciddi bir rakamdır. İthalat verileri için bahsedildiği gibi küresel mali krizin etkilerinin en yoğun hissedildiği yılın 2009 yılı olması bu verileri anlaşılabilir kılmaktadır. Her ne kadar gelişmekte olan ülkeler küresel mali krizden gelişmiş ülkeler kadar etkilenmemiş olsa da krizin bu yansımalarından kaçınılması imkânsız olmuştur. 2009 yılındaki ihracat ve ithalat verilerinin tamamını küresel mali kriz odak noktasında değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

3.2.11. 2010 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2010 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.11.1. İthalat

Tablo 31. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2010 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	76.841
Şubat	72.964
Mart	83.632
Nisan	99.354
Mayıs	114.021
Haziran	131.519
Temmuz	118.707
Ağustos	134.320
Eylül	132.106
Ekim	137.208
Kasım	124.500
Aralık	155.431
2010 YILI TOPLAM	1.380.601

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2017.

Tablo 31'deki verilerde, Suudi Arabistan'dan ithalatta ilk kez milyar dolar seviyesine ulaşıldığı görülmektedir. Buna göre 2010 yılında Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı 1,4 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. 500 milyon dolar seviyesinde yükselişi işaret eden bu değer, önemli bir artıştır. Önceki yıllar ile kıyaslandığında oldukça yüksek olan bu değer, küresel mali krizin etkilerinin atlatılması konusundaki beklentilerin karşılık bulması bakımından önem taşımaktadır. Özellikle yılın ilk çeyreğinden itibaren ithalat değerlerinin yükseliş eğilimi içerisinde olması, dikkat çekici bir noktadır.

3.2.11.2. İhracat

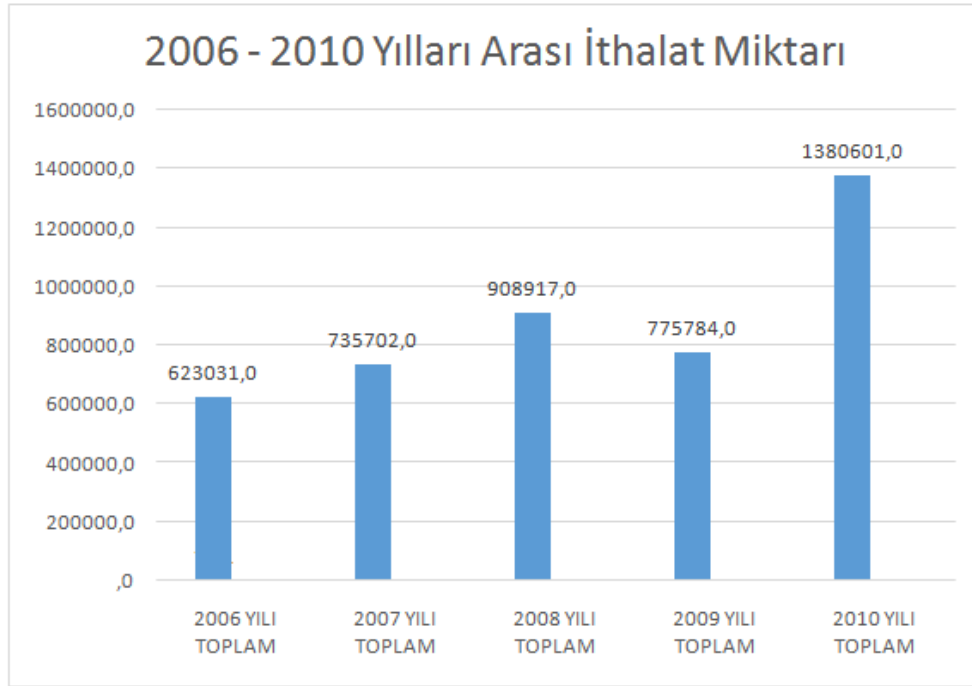
Tablo 32. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2010 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	147.522
Şubat	108.596
Mart	239.886
Nisan	213.054
Mayıs	237.418
Haziran	233.688
Temmuz	186.496
Ağustos	202.787
Eylül	148.379
Ekim	204.743
Kasım	100.065
Aralık	195.040
2010 YILI TOPLAM	2.217.646

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.05.2017.

Tablo 32'deki veriler eşliğinde, 2010 yılındaki ithalat için yapılan değerlendirmeler ile benzer ifadeleri kullanmak mümkündür. Küresel mali krizin etkilerinin atlatılmasının ardından Suudi Arabistan ile olan ticari ilişkilerin güçlenmesini göstermesi bakımından her bir rakam dikkate alınmalıdır. Bu noktada ithalattan farklı olarak ilk çeyrekte sonra büyük bir artışın olmaması, hemen her dönem için benzer bir performansın olmasıdır. 2010 yılındaki verilerle birlikte ihracat ve ithalat rakamlarının arasındaki dengenin ihracat yönünde korunması şeklinde sonuçlandığı neticesine ulaşılmıştır. Son olarak 2010 yılındaki ithalat ve ihracat verileri, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin küresel mali kriz öncesi dönemle aynı düzeye geldiğini ortaya koymuştur.

Grafik 3. 2006 - 2010 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı

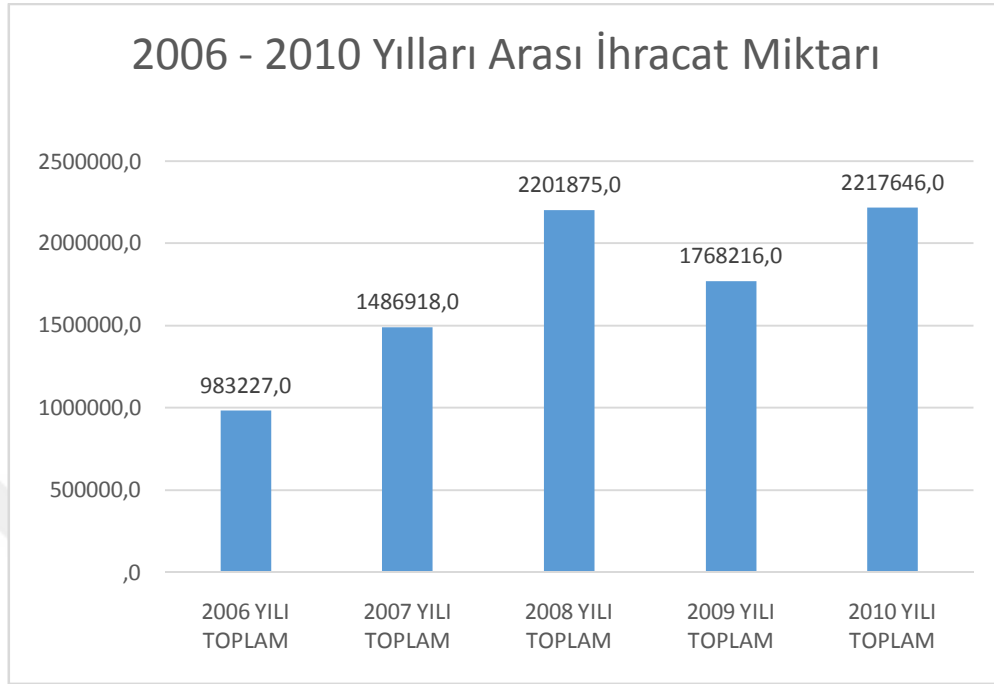
Grafik 3'te 2006 ile 2010 yılları arasındaki toplam ithalat miktarı görünmektedir.

Tablo 33. 2006 - 2010 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı

Dönem	İthalat Miktarı (Bin \$)
2006 – 2010 Yılları	4.424.035

Tablo 33'te, 2006 ile 2010 yılları arasındaki toplam ithalat miktarı görünmektedir. Bu dönemdeki toplam ithalat miktarı, 4.424.035.000 Amerikan Dolarıdır.

Grafik 4. 2006 - 2010 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı

Grafik 4'te, 2006 ile 2010 yılları arasındaki toplam ihracat verileri yıllar bazında görülmektedir.

Tablo 34. 2006 - 2010 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı

Dönem	İhracat Miktarı (Bin \$)
2006 – 2010 Yılları	8.657.882

Tablo 34'te, 2006 ile 2010 yılları arasındaki toplam ihracat miktarı görünmektedir. Bu süreçte toplam ihracat, 8.657.880.000 Amerikan Dolar olarak gerçekleşmiştir.

3.2.12. 2011 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2011 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.12.1. İthalat

Tablo 35. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2011 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	158.022
Şubat	146.095
Mart	189.226
Nisan	163.609
Mayıs	170.042
Haziran	215.823
Temmuz	151.751
Ağustos	145.041
Eylül	158.361
Ekim	194.317
Kasım	158.419
Aralık	141.822
2011 YILI TOPLAM	2.001.529

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 35'teki veriler, 2011 yılında Suudi Arabistan'dan ithalatın artışa devam ederek 2 milyar dolar seviyesine geldiğini göstermektedir. 2010 yılına göre yüzde 50'lik artış dikkate değerdir ve ayrıca 2011 yılındaki ithalat verilerinin milyar dolar düzeyine çıkılmasının ardından, bu seviyenin korunması ve daha yukarı çekilmesi adına önemli bir göstergedir. Bir önceki yıldaki ithalat verilerinin aksine aylar arasındaki dengenin korunması da ithalat konusundaki belirli bir istikrarının sağlandığı şeklinde yorumlanabilir.

3.2.12.2. İhracat

Tablo 36. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2011 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	141.598
Şubat	233.301
Mart	167.182
Nisan	219.622
Mayıs	218.333
Haziran	342.292
Temmuz	214.165
Ağustos	295.875
Eylül	225.745
Ekim	233.072
Kasım	190.807
Aralık	281.484
2011 YILI TOPLAM	2.763.476

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 36’da, ithalatın ardından ihracata yansıyan değerlerin varlığı görülmektedir. İthalatla benzer şekilde aylara göre dengenin sağlanmış olduğu, ihracat rakamlarının Haziran ayında en yüksek düzeye ulaştığı tespit edilmiştir. Bir önceki yıla kıyaslandığında, yaklaşık olarak yüzde 25’lik bir artış sonucunda Türkiye’nin Suudi Arabistan’a ihracatının 2,7 milyar dolar seviyelerine ulaştığı görülmüştür. İhracatla ithalat arasındaki farkın, yaklaşık 700 milyon dolar ihracat yönünde olduğu tespit edilmiştir. Son 2 yıldır bir önceki yıla göre büyük miktarda artışların meydana gelmesi ise kriz sonrasında ikili ekonomik ilişkilerin daha da güçlenmesine yönelik girişimlerin sonucu olarak görünmektedir.

3.2.13. 2012 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2012 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.13.1. İthalat

Tablo 37. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2012 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	163.346
Şubat	167.151
Mart	208.417
Nisan	175.745
Mayıs	211.163
Haziran	166.777
Temmuz	167.816
Ağustos	169.993
Eylül	198.146
Ekim	155.181
Kasım	206.263
Aralık	181.000
2012 YILI TOPLAM	2.171.043

Kaynak: www.tuik.gov.tr , Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 37'deki veriler, Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatının son 2 yıla oranla daha düşük düzeyde bir artış göstererek 2,1 milyar dolar düzeyinde olmasını beraberinde getirmektedir. Her ne kadar büyük bir artış olmasa da önemli bir eşik olan 2 milyar dolar seviyesinin korunması adına ulaşılan bu veriler kıymetlidir. İthalat değerleri 3 yıl üst üste milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir ve ilk kez ulaşılan milyar dolar seviyesinin korunması ve bunun belirli oranda geliştirilmesi Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri bakımından önem taşımaktadır.

3.2.13.2. İhracat

Tablo 38. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2012 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	267.985
Şubat	330.133
Mart	257.011
Nisan	322.146
Mayıs	428.780
Haziran	447.747
Temmuz	299.146
Ağustos	339.481
Eylül	202.717
Ekim	259.896
Kasım	228.901
Aralık	295.670
2012 YILI TOPLAM	3.676.612

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 38’de ihracat verilerinin 3,7 milyar dolar düzeyine ulaştığı görülmektedir. Bir önceki yıla göre 1 milyar dolarlık bir yükselişle bu seviyeye ulaşılmıştır ve bundan daha önemlisi, ithalatın sınırlı düzeyde artış gösterdiği bir dönemde bu veriler ortaya çıkmış, yüzde 30 seviyesinde bir artışla Suudi Arabistan’a ihracat rekoru kırılmıştır. İthalatla ihracat arasındaki denge bakımından değerlendirildiğinde, ihracat lehine olan farkın önemli bir artış göstererek 1,5 milyar dolar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bir önceki yılın yaklaşık 2 katına ulaştığını gösteren bu veriler, Türkiye'nin ihracat açısından önemli bir mesafe kaydettiği anlamına gelmektedir.

2010 yılında bu yana yaşanan artış değerlendirirken küresel kriz dışında göz önünde bulundurulması gereken biri de Arap Baharı’dır. Suudi Arabistan’ın Arap Baharı’ndan ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilenmediği, ithalat ve ihracat rakamları aracılığıyla anlaşılmaktadır.

3.2.14. 2013 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2013 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.14.1. İthalat

Tablo 39. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2013 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	189.441
Şubat	167.092
Mart	149.974
Nisan	164.995
Mayıs	184.638
Haziran	142.798
Temmuz	158.406
Ağustos	162.325
Eylül	169.314
Ekim	159.826
Kasım	198.836
Aralık	168.225
2013 YILI TOPLAM	2.014.870

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 39'daki veriler, 2013 yılında ithalatta küçük bir düşüş yaşanarak 2 milyar dolarlık bir değer varlığını ortaya çıkarmıştır. Çeyrek dönemlere göre bakıldığında da benzer değerlerin varlığı gözlenmektedir. Aylara göre rakamları önemli kılan husus ise bu yıl içerisinde Türkiye'nin siyasi olarak zorlu bir süreçten geçmesi ile ilişkilendirilmesidir. Ancak ithalat açısından elde edilen veriler bu yönde büyük bir etkinin olmadığını göstermektedir. 4 senelik bir aranın ardından ithalatın düşmesi -çok küçük bir azalma- ise yukarıdaki tabloda dikkat çeken ayrıntılardan bir tanesi olarak değerlendirilmektedir.

3.2.14.2. İhracat

Tablo 40. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2013 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	308.366
Şubat	319.650
Mart	304.570
Nisan	321.979
Mayıs	340.447
Haziran	285.331
Temmuz	248.151
Ağustos	183.253
Eylül	244.573
Ekim	189.050
Kasım	214.497
Aralık	231.614
2013 YILI TOPLAM	3.191.482

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 40'da Türkiye'nin ihracat rakamlarının bir önceki yıla göre yaklaşık 600 milyon dolar azaldığını göstermektedir. Gezi ve 17-25 Aralık olaylarının Türkiye ekonomisini kaçınılmaz olarak etkilemesinin neticesi olan bu husus, ithalat için geçerli olduğu gibi 4 yıl sonrasında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a olan ihracatını da azaltmıştır. Haziran ayında yaşanan düşüş ve Aralık ayı dönemindeki verilerin azalma eğilimi, bu çıkarımı doğrular niteliktedir. 2013 yılında ihracatın ithalata göre daha yüksek düzeyde düşmesine rağmen, ihracatın ithalattan 1 milyar dolar düzeyinde daha fazla olduğu görülmüştür.

3.2.15. 2014 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2014 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.15.1. İthalat

Tablo 41. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2014 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	190.372
Şubat	183.331
Mart	171.277
Nisan	184.731
Mayıs	206.674
Haziran	187.426
Temmuz	264.099
Ağustos	228.586
Eylül	207.375
Ekim	175.043
Kasım	172.284
Aralık	171.945
2014 YILI TOPLAM	2.343.144

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 41’de Suudi Arabistan’dan ithalatın önceki yıla göre 300 milyon dolar düzeyinde artış göstererek 2,35 milyar dolar seviyesine geldiği görülmüştür. Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmanın ticari ilişkilere olan yansımalarının, ülkelerin içinden geçtiği zorlu siyasi süreçlerden düşük düzeyde etkilendiğini göstermesi bakımından son yıllardaki veriler önemli görünmektedir. Aylara göre belirli bir istikrarın bulunması da ticari ilişkilerin istikrarını işaret eden bir husustur.

3.2.15.2. İhracat

Tablo 42. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2014 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	210.101
Şubat	246.132
Mart	259.250
Nisan	316.214
Mayıs	284.905
Haziran	241.159
Temmuz	236.239
Ağustos	265.023
Eylül	229.352
Ekim	239.999
Kasım	206.777
Aralık	311.983
2014 YILI TOPLAM	3.047.134

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 42’de görülen veriler, bir önceki yıla benzer şekilde ihracatın düşüş eğilimi içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak bu yıldaki değişimin bir önceki yıla göre daha düşük düzeyde olduğunu gösteren bu rakamlar, siyasi gelişmelerin etkisinin azaldığını da göstermektedir. Türkiye’nin ihracatının 3 milyar dolarlık bir düzeyde kalması, ekonomik ilişkilerin belirli bir seviyede tutulduğu anlamına geldiği için ayrıca önemlidir. 2014 yılı verileri ile birlikte Türkiye’nin ithalat ve ihracat rakamları arasındaki farkın önceki yıllara göre biraz daha azalarak 600 milyon dolar seviyelerine gelmesi söz konusu olmuştur. Bu değerın 1,7 milyar dolar düzeylerinde olduğu yılların varlığı göz önüne alındığında, önemli bir ayrıntı olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.16. 2015 Yılı İthalat ve İhracat

Türkiye ve Suudi Arabistan ülkelerinin 2015 yılındaki ithalat ve ihracat verileri tablolar halinde açıklandığı gibidir.

3.2.16.1. İthalat

Tablo 43. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan İthalat Verileri (2015 Yılı)

Aylar	İthalat Miktarı (Bin \$)
Ocak	151.617
Şubat	143.530
Mart	150.932
Nisan	193.993
Mayıs	199.992
Haziran	184.969
Temmuz	177.595
Ağustos	164.748
Eylül	219.880
Ekim	190.997
Kasım	170.700
Aralık	168.268
2015 YILI TOPLAM	2.117.220

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 43'teki veriler, 2015 yılındaki ithalatın bir önceki yıla göre azalarak 2,1 milyar dolar seviyesine tekrar düştüğünü göstermektedir. Son yıllardaki rakamlar da göz önüne alınarak Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ithalat değerlerinin düşüş ya da artışlarının çok yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı durumların ihracat rakamları için geçerli olmadığı, ulaşılan verilerle birlikte görülmüştür.

3.2.16.2. İhracat

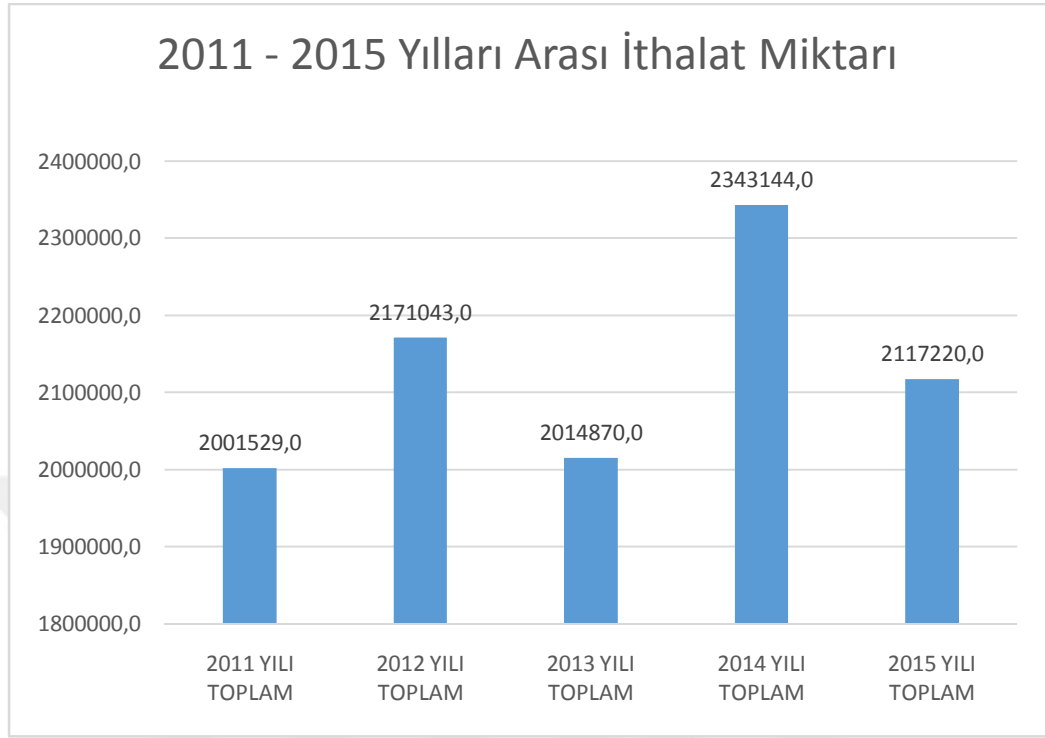
Tablo 44. Türkiye'den Suudi Arabistan'a İhracat Verileri (2015 Yılı)

Aylar	İhracat Miktarı (Bin \$)
Ocak	203.105
Şubat	279.881
Mart	312.596
Nisan	378.237
Mayıs	343.683
Haziran	377.538
Temmuz	253.372
Ağustos	280.696
Eylül	195.670
Ekim	250.285
Kasım	253.540
Aralık	343.911
2015 YILI TOPLAM	3.472.514

Kaynak: www.tuik.gov.tr, Erişim Tarihi: 19.05.2017.

Tablo 44'te Türkiye'nin Suudi Arabistan'a olan ihracatının 400 milyon dolar artarak 3,4 milyar dolar seviyesine geldiği görülmüştür. Son 2 yıldaki düşüşün ardından böyle bir verinin ortaya çıkması Türkiye ekonomisi açısından önemlidir. Bu yıl içerisinde Türkiye'de koalisyon sonucu çıkan bir seçim olduğu düşünüldüğünde ulaşılan bu veriler daha değerli olmaktadır. 2 yıllık bir aranın ardından ithalatla ihracat arasındaki farkın ihracat lehine açıldığını göstermesi bakımından 2015 yılı verileri önemli görünmektedir.

Grafik 5. 2011 - 2015 Yılları Arası Toplam İthalat Miktarı

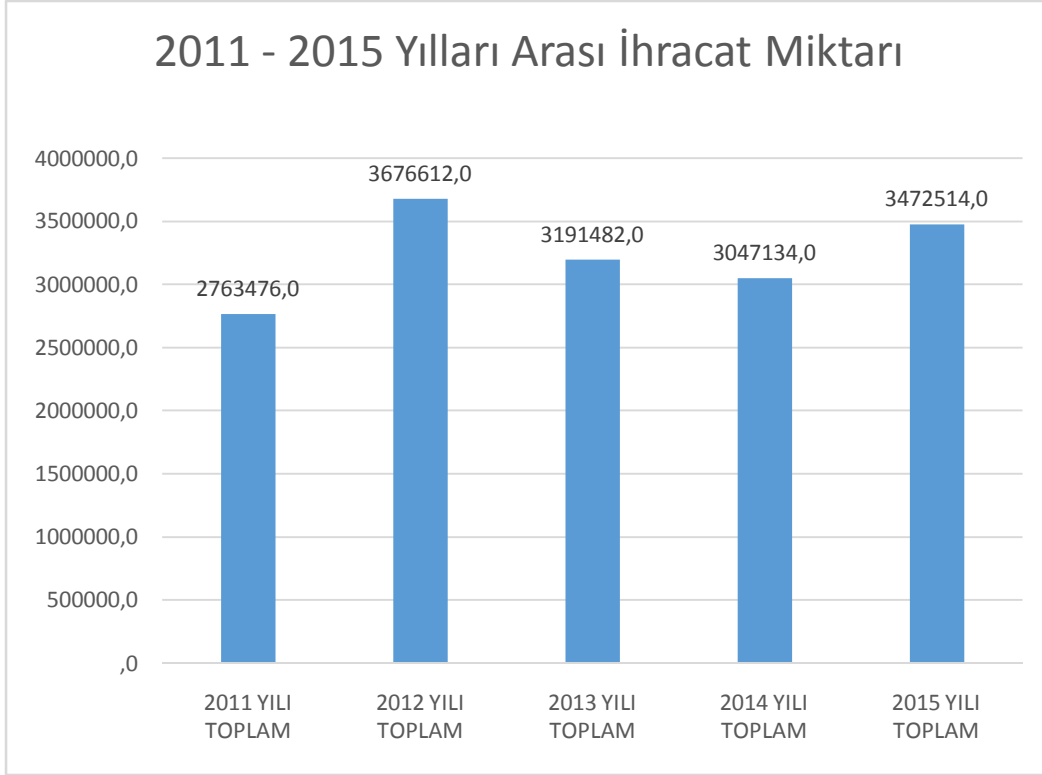
Grafik 5'te 2011 ile 2015 yılları arasındaki yıllarda her bir yıla ait ithalat miktarı görülmektedir.

Tablo 45. 2011 - 2015 Yılları Arasında İthalat Miktarı Toplamı

Dönem	İthalat Miktarı (Bin \$)
2011 – 2015 Yılları	10.647.806

Tablo 45'te 2011 ile 2015 yılları arasındaki toplam ithalat miktarı görülmektedir. Bahsedilen dönem içerisinde toplamda ithalat miktarı, 10.647.806.000 Amerikan Doları'dır.

Grafik 6. 2011 - 2015 Yılları Arası Toplam İhracat Miktarı

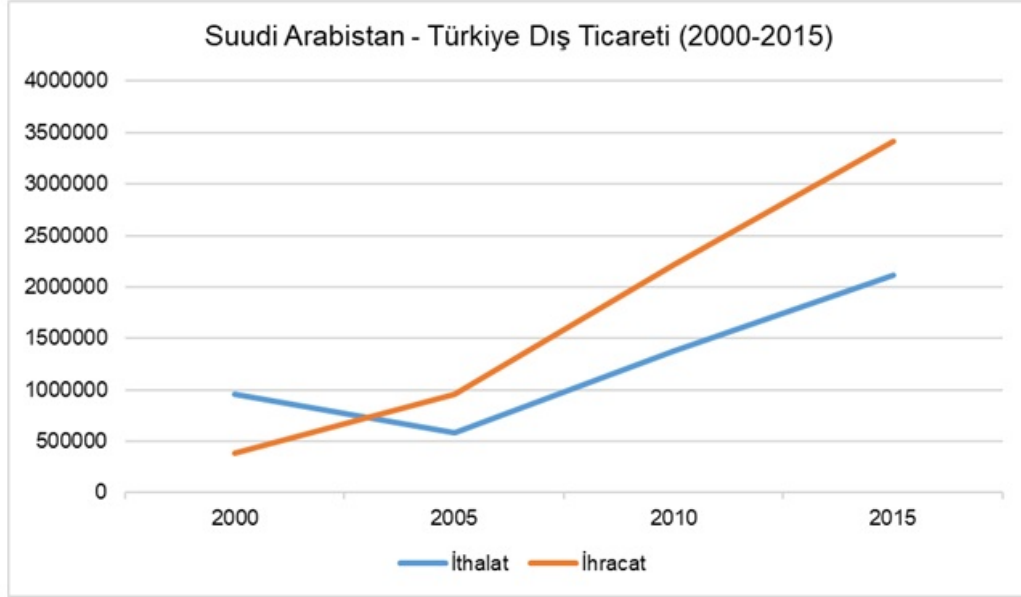
Grafik 6'da geride kalan beş yıla ait toplam ihracat miktarları yıl bazında gösterilmektedir.

Tablo 46. 2011 - 2015 Yılları Arasında İhracat Miktarı Toplamı

Dönem	İhracat Miktarı (Bin \$)
2011 – 2015 Yılları	16.151.218

Tablo 46'da, 2011 ile 2015 yılları arasındaki toplam ihracat miktarı görülmektedir. Bu süreçte toplam ihracat, 16.151.218.000 Amerikan Doları olarak tespit edilmiştir.

Grafik 7. Suudi Arabistan-Türkiye Dış Ticareti (2000-2015)

Grafik 7’de, 2000 ile 2015 yılları arası ithalat ve ihracat miktarları beşer yıllık dönem bazında gösterilmektedir. Grafik incelendiğinde Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki ticaret hacminin hızla arttığı görülecektir. 2000’li yılların başında 400 milyon dolar seviyesinde olan ihracat, 2015 yılında 3,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yine aynı dönemde ithalat rakamlarının 900 milyon dolar düzeyinden 2,5 milyar dolar seviyelerine ulaştığı, iki ülke arasındaki ticaret hacminin yaklaşık 5 katına çıktığı görülmektedir.

3.3. TÜRKİYE -SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARETİNDE BAŞLICA FASILLAR (2000 – 2015)

Türkiye ve Suudi Arabistan dış ticaretinde Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca fasıllar aşağıdaki gibi sıralanmaktadır⁸⁹ :

- i. Demir ve çelik,
- ii. Elektrikli makine ve cihazlar, aksam ve parçaları,

⁸⁹ İbrahim Akça, “Türkiye'nin Dış Ticaretinde Orta Doğu'nun Yeri ve Önemi”, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2013, s.75.

- iii. Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddeden yer kaplamaları,
- iv. Yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgil ve kavun kabuğu,
- v. Kazan, makine ve cihazlar, aletler, parçaları,
- vi. Demir veya çelikten eşya,
- vii. Hububat,
- viii. Motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer,
- ix. Taş, alçı, çimento, amyant, mika vb maddelerden eşya,
- x. Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları şeklindedir.

Yukarıda sıralanan fasıllar, Türkiye'den Suudi Arabistan'a olan ihracatın yaklaşık yüzde 70'ini içermektedir. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithal ettiği ilk 10 fasıl ise şu şekilde sıralanmaktadır⁹⁰:

- i. Plastik ve plastikten mamul eşya,
- ii. Organik kimyasal müstahsallar,
- iii. Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve müstahsalları, mumlar,
- iv. Debat ve boyacılıkta kullanılan hülasa, boya, macun, sakızlar,
- v. İnorganik kimyasal müstahsallar, organik, inorganik bileşikler,
- vi. Votka, keçe, dokunmamış mensucat, özel iplik, sicim ve mamulleri,
- vii. Muhtelif kimyasal maddeler,
- viii. Sabunlar, yüzey aktif organik maddeler, yıkama-yağlama madde,
- ix. Ham postlar, deriler ve köseleler,

⁹⁰ Akça, 2013, s.76.

x. Sentetik ve suni devamsız lifler şeklindedir.

Sıralanan ithalat fasıllarından plastik ve plastikten mamul eşya, diğerlerine oranla çok daha yüksek bir orana sahiptir. Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan ithalatı gereğince sıralanan fasılların tüm ithalatın yaklaşık yüzde 98'ini içerdiği düşünüldüğünde bu verilerin önemi anlaşılacaktır.

SONUÇ

Suudi Arabistan ve Türkiye ticari ilişkilerinin 2000 ile 2015 yılları arasındaki dönemde incelenmesi hedefiyle yapılan bu çalışmada, iki ülkenin ticari açıdan işbirliklerinin giderek artan bir yapıda olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.

Orta Doğu'nun son yüzyıl içerisindeki karmaşık yapısı, Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Çalışmada, yapısal ve konjonktürel faktörlerin yanında büyük güçler ve uluslararası güçlerin oluşturduğu aktörlerin Orta Doğu'da etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Suudi Arabistan ile ilgili yapılan araştırmalarda ülkenin petrole dayalı bir ekonomiye sahip olduğu görülmüş, kutsal topraklara yapılan hac ve umre ziyaretlerinin de ülke için önemli bir girdi niteliği taşıdığı belirlenmiştir. Ekonomik açıdan Suudi Arabistan'ın yeterli çeşitliliğe sahip olmadığı tespit edilmiştir. Yüzde 10 düzeyinde işsizliğin bulunduğu Suudi Arabistan'ın 700 milyar dolar seviyelerinde GSYİH değeri olduğu görülmüştür.

Ticari ilişkiler açısından Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşma, Türkiye'de AK Parti hükümetinin göreve gelmesi ve Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerle yakınlaşma gösterecek şekilde bir dış politika belirlemesine paralel gerçekleşmiştir. Bunun neticesinde Türkiye ve Suudi Arabistan ticari işbirliklerinin artış göstermesi söz konusu olmuştur. Orta Doğu'da Türkiye ve Suudi Arabistan'ın baş aktörler arasında yer almaları, iki ülke arasındaki siyasi ve ekonomik yakınlaşmayı önemli noktaya taşımaktadır.

Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ticari ilişkiler açısından yapılan değerlendirmeler, iki ülkenin etkileşim düzeyinin gün geçtikçe artan bir yapıda olduğunu göstermiştir. 2000'li yılların başında düşük düzeyde seyreden Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkileri, Türkiye'de hükümetin Orta Doğu'daki Müslüman ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmesi neticesinde giderek daha iyi bir konuma gelmiştir. 2000'li yılların başında 400 milyon dolar düzeyinde olan ihracat, 2015 yılında 3,5 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Yine aynı dönemde ithalat rakamların 900 milyon dolar düzeyinden 2,5 milyar dolar düzeyine gelmiştir. İki ülkenin ticaret hacminin

yaklaşık 5 katına çıktığını göstermesi bakımından ulaşılan bu veriler önemlidir. Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki ithalat ve ihracat verilerinin incelenmesi neticesinde ticarete konu olan ürünlerin de genişleyen bir yapıda oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Suudi Arabistan ve Türkiye arasındaki ithalat ve ihracat verileri, ülkelerin ticari açıdan birbirleriyle yakınlaşmalarının neticesinde ürün hacminin genişlediğini göstermiştir. Bu da yakınlaşmanın olumlu yansımalar içerdiğini gösteren bir sonuçtur.

Türkiye ve Suudi Arabistan ilişkilerinin bugünü düşünüldüğünde, iki ülke arasındaki ticari etkileşimlerin artarak devam etmesine yönelik beklentilerden bahsedilmesi yanlış olmayacaktır. Ülkelerin siyasi açıdan sürdürdükleri ilişkinin olumlu yönde devam etmesi ile birlikte ticari açıdan daha büyük işbirlikleri yapılacağı öngörüsü bulunmaktadır. Türkiye'nin Suudi Arabistan pazarında daha aktif bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi, Türkiye ve Suudi Arabistan ticari ilişkilerine dair öngörüler arasında yer almaktadır.

Çalışmada, Türkiye ve Suudi Arabistan'ın ticari ilişkilerinin artarak devam edeceğine yönelik beklentiler olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul: 2005.

Çandar, Cengiz, **Orta Doğu Çıkmazı**, İstanbul: Hil Yayınları, 1983.

Çelik, Serkan. Gürtüna, Anıl. **Büyük Orta Doğu Projesi ve Orta Doğu'ya Etkileri**, Global Strateji Enstitüsü TİKV Yayınları, Ankara: 2005.

Davutoğlu, Ahmet. **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, Küre Yayınları, İstanbul: 2010.

Doğan, Hulusi. **İhracat Pazarlaması ve İşlemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2005.

Garnier, Jacqueline Beaujeu. (Çeviren: Algin, Ahmet); **Orta Doğu Ekonomisi**, Kitapçılık Tic. Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul: 1967.

Gümüş, Özlem. "Türkiye-Orta Doğu İlişkileri", **Akademik Perspektif**, Cilt.1, Sayı.2, 2014.

Gümüş, Yusuf. **Lojistik Faaliyetler ve Maliyetler**, Gazi Kitabevi, Ankara: 2012.

Kocaoğlu, Mehmet. **Uluslararası İlişkiler Işığında Orta Doğu**, Genelkurmay Basımevi, Ankara: 2005.

Küçük, Orhan. **Lojistik İlkeleri ve Yönetimi**, 3. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara: 2014.

Özey, Ramazan. **Dünya Denkleminde Orta Doğu**, Aktif yayınevi, İstanbul: 2004.

Sami Öngör, **Orta Doğu**, Sevinç Matbaası, Ankara: 1964.

Yazar, Yusuf. **Orta Doğu: Değişen Dengeler**, Seha Neşriyat, İstanbul: 1989.

Zehir, Cemal. **Son Gelişmeler Işığında Orta Doğu'da Su Meseleleri, Milletlerarası Orta Doğu: Kaos mu? Düzen mi? Konferansı Bildirileri**, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, 9-10 Ocak 2004, İstanbul: 2004.

Sürelî Yayınlar ve Raporlar

Akdoğan, İsmail. Kalaycı, Rıdvan. “Suudi Arabistan’da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vahhabilik”, **Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt.1, Sayı.1, 2014, ss.157-186.

Akdoğan, İsmail. “Kuruluşundan Günümüze Suudi Hanedanı”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.7, Sayı.67, 2015, ss.18-21.

Aşçı, Ufuk Deniz. “Suudi Arabistan’ı Yurt Edinen Doğu Türkistanlılar, Kullandıkları Yazı Dili ve bu Yazı Diliyle Kaleme Alınmış Bir Eser: Siretü Hatemü’n Nebiyyin”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı.16, 2004, ss.47-67.

Ataman, Muhittin. “Kral Abdullah Sonrası Dönemde Suudi Arabistan: Sudeyrilerin Geri Dönüşü”, **Siyaset Eğitim Toplum Araştırmaları Vakfı Perspektif**, Sayı.88, 2015, ss.1-7.

Ataman, Muhittin. “Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri: Temkinli İlişkilerden Çok Tarafli Birlikteliğe”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.1, Sayı.9, 2009, ss.72-81.

Ayhan, Veysel. “Geçmişten Geleceğe Türkiye ve Suudi Arabistan İlişkileri”, **Orta Doğu Analiz Dergisi**, Cilt.2, Sayı.23, 2010, ss.25-35.

Bensahel, Nora ve Byman, L. Daniel. “The Future Security Environment in the Middle East”, **Library of Congress Cataloging**, 2004.

Bilgen, Onur. “Petrol ve Suudi Arabistan: Bir Lütuf mu Yoksa Bela mı”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt.5, Sayı.1, 2010, ss.25-42.

Bodur, H. Ezber. “Vahhabi Hareketi ve Küresel Terör”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı.2, 2003, ss.7-20.

- Bozbaş, Gökhan. “Orta Doğu’da Bölgesel Milliyetçilikler: Mısır Örneği”, **Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.18, Sayı.31, 2016, ss.108-113.
- Çeştepe, Hamza. “Türkiye’nin Seçilmiş Orta Doğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.8, Sayı.3, 2012, ss.23-43.
- Demir, Yeşim. “1960-1980 Dönemi Türk-Arap Ekonomik İlişkileri”, **Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Sayı.18-19, 2009, ss.209-227.
- Deniz, şadiye. “Orta Doğu’nun Yeniden İnşasının Yapı Bozumu: Büyük Orta Doğu Projesi Üzerine Bir Analiz”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt.5, Sayı.20, 2012, ss.168-183.
- Deniz, Yıldırım. “Orta Doğu’daki Çatışmalara Devletlerin ve Devlet Dışı Aktörlerin Etkileri”, **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt.3, Sayı.1, 2016, ss.129-149.
- Efeğil, Ertan. “Suudi Arabistan’ın Dış Politikasını şekillendiren Faktörler”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.5, Sayı. 53, 2013, ss.104-113.
- Göka, Erol. Göröl, Sevinç. “Arap Dünyası ve şii Örneğinde Uluslararası İlişkilerde Dini Rolü”, **Stratejik Analiz**, Kasım 2003, ss.41-46.
- Özdem, Ali Gökçen. “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Orta Doğu”, **Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, Cilt.10, Sayı.2, 2016, ss.1-41.
- Özden, Yavuz Selim. “Suudi Arabistan Ülke Raporu”, **T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi**, Ocak 2011, ss.1-46.
- Özev, Muharrem Hilmi. “Siyasi Ekonomik Çıkarlar ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Yılları Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, Cilt.2, Sayı.2, 2016, ss.11-28.
- Özlük, Erdem. “Orta Doğu İstisnacılığı: Sömürünün Yeni Keşif Yolu”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt.2, Sayı.1, 2007, ss.141-164.

- Öztürkler, Harun. “Suudi Arabistan. Temel Ekonomik Yapı ve Dünya Enerji Piyasaları Açısından Önemi”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.4, Sayı.41, 2012, ss.75-82.
- Sakin, Serdar. Deveci, Can. “Orta Doğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme”, **History Studies**, Özel Sayı, 2011, ss.281-293.
- Sinkaya, Bayram. “Orta Doğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler”, **Orta Doğu Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Sayı.1, 2016, ss.1-32.
- Tanrıverdi Oyaşar, Nebahat. “Suudi Arabistan’da Kadın Hakları”, **Orta Doğu Analiz**, Cilt.5, Sayı.50, 2013, ss.70-78.
- Taşlıgil, Nuran. Güven Şahin. “Orta Doğu Kavramı ve Türkiye’deki Orta Doğu Coğrafyası ile İlgili Bir Literatür Çalışması”, **Akademik Orta Doğu Dergisi**, Cilt.6, Sayı.1, 2011, ss.141-158.
- Türk, Fahri. “Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarında Türkiye Körfez Ülkeleri (Suudi Arabistan-Katar-Kuveyt) İlişkileri”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt.1, Sayı.2, 2009, ss.21-32.
- Yılmaz, Sait. “Orta Doğu’ya Demokrasi Getirmek”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Cilt.3 Sayı.5, 2010, ss.63-82.
- Yusuf, Shahid. “Middle East Transitions: A Long, Hard Road”, **IMF Working Paper**, 2014, ss.1-53.

Tezler

- Akça, İbrahim. “Türkiye'nin Dış Ticaretinde Orta Doğu'nun Yeri ve Önemi”, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Enstitüsü, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2013.
- Özler, Buğra. “Müttefik Krallar ve Stratejik Müttefik: Türkiye ve Suudi Arabistan Yakınlaşması”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programı, 2013,

http://www.academia.edu/12706198/M%C3%BCttefik_Krallar_ve_Stratejik_M%C3%BCttefik_T%C3%BCrkiye-

[Suudi_Arabistan_Yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1](http://www.academia.edu/12706198/M%C3%BCttefik_Krallar_ve_Stratejik_M%C3%BCttefik_T%C3%BCrkiye-Suudi_Arabistan_Yak%C4%B1nla%C5%9Fmas%C4%B1), Erişim Tarihi: 20.04.2017.

İnternet Kaynakları

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) Resmi İnternet Sitesi.

<http://deik.org.tr/turkiye-ortadogu-ve-korfez-is-konseyleri-turkiye-suudi-arabistan-is-konseyi>, Erişim Tarihi: 11.05.2017.

<https://www.deik.org.tr/uploads/ulke-bulteni.pdf>, Erişim Tarihi: 09.04.2017.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi.

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-228282>, Erişim Tarihi: 09.04.2017.

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/Suudi%20Arabistan/yatirimlarin-karsilikli-tesviki-ve-korunmasi-anlasmasi?_afLoop=1872222870001368&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D1872222870001368%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dhrx57xn7k_605 , Erişim Tarihi: 10.05.2017.

T.C. Gelir İdaresi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi.

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/mevzuatek/uluslararasi_mevzuat/SARABISTAN.htm, Erişim Tarihi: 10.05.2017.

Girişimci İşadamları Vakfı Resmi İnternet Sitesi.

<http://www.giv.org.tr/userfiles/files/%C3%9Cİlke%20B%C3%BCİteni%20-%20S.Arabistan%202013.pdf>, Erişim Tarihi: 15.04.2017.

Andrews Kurth, Saudi Arabia Oil and Gas,

https://www.andrewskurth.com/assets/pdf/article_1251.pdf, Erişim Tarihi:
26.06.2017.

Paul Cochrane, Saudi Arabia's Media Influence,

http://www.arabmediasociety.com/articles/downloads/20071001153449_AMS_3_Paul_Cochrane.pdf, Erişim Tarihi: 27.06.2017.

Martin Kramer, The Middle East, Old and New,

<https://scholar.harvard.edu/files/martinkramer/files/middle-east-old-new.pdf>,
Erişim Tarihi: 27.06.2017.

T.C. Dışışleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi.

<http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-ekonomisi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 19.04.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi:
20.04.2017.

<http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-kunyesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 19.04.2017.

[http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-
dikkatine.tr.mfa](http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-seyahat-edecek-turk-vatandaslarinin-dikkatine.tr.mfa), Erişim Tarihi: 22.04.2017.

T.C. Riyad Büyükelçiliği Resmi İnternet Sitesi.

<http://riyad.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=122057>, Erişim Tarihi: 22.04.2017.

<http://riyad.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=121158>, Erişim Tarihi: 23.04.2017.

Savunma ve Havacılık Sanayi İmalatçıları Derneği Resmi İnternet Sitesi.

<http://www.sasad.org.tr/images/SuudiArabistanRehberMetin.pdf>, Erişim Tarihi:
09.04.2017.

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Resmi İnternet Sitesi.

http://tesev.org.tr/wpcontent/uploads/2015/11/Arap_Dunyasinda_Turkiyenin_Imaji.pdf,

Erişim Tarihi: 21.04.2017.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Resmi İnternet Sitesi.

http://file.setav.org/Files/Pdf/20160121192240_analiz148.pdf, Erişim Tarihi:

25.04.2017.

İstanbul Ticaret Odası Resmi İnternet Sitesi.

Suudi Arabistan Ülke Raporu, 2006,

<http://www.ito.org.tr/Dokuman/Ulke/SuudiArabistan.pdf>, Erişim Tarihi:

22.04.2017.